

સમાનો મન્ત્ર: (ઋગ્વેદ)

સમાની પ્રપા (અથર્વવેદ)

પરબ

ઓનલાઈન

વર્ષ : ૬

સ્થાપના વર્ષ : ૧૯૬૦

જુલાઈ : ૨૦૧૧

અંક : ૧

: પરામર્શનસમિતિ :

ભગવતીકુમાર શર્મા પ્રમુખ
રતિલાલ બોરીસાગર મધ્યસ્થ સમિતિના વરિષ્ઠ સભ્ય
પ્રફુલ્લ રાવલ પ્રકાશન મંત્રી

: તંત્રી :

યોગેશ જોષી

: સહતંત્રી :

મોહન પરમાર

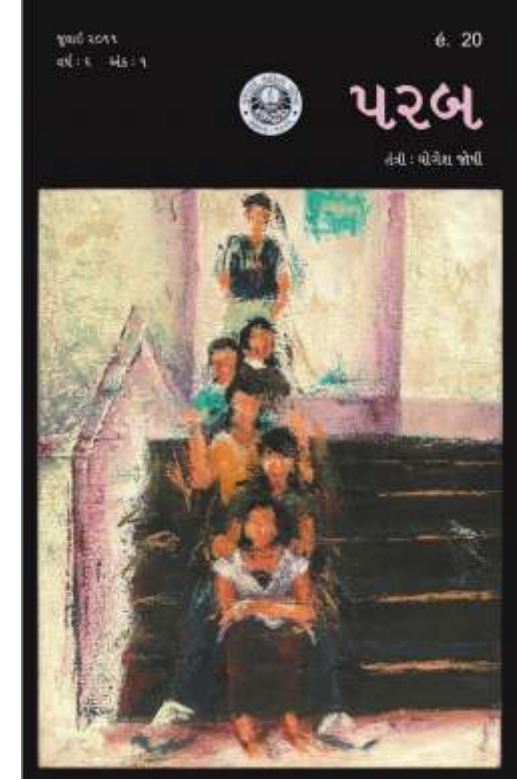
ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ

મેઘાણી જ્ઞાનપીઠ મ ક. લા. સ્વાધ્યાયમંદિર

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ (પ્રકાશન વિભાગ), ગોવર્ધનભવન, આશ્રમ માર્ગ,
'ટાઈમ્સ' પાછળ, નદીકિનારે, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૮
ફોન અને ફેક્સ : ૨૬૫૮૭૮૪૭

Web-site : www.gujaratisahityaparishad.org

www.gujaratisahityaparishad.com

અ નુ ક મ (પરબ ઓનલાઈન)

પરિષદ-પ્રમુખનો પત્ર
કવિતા

સંપાદનોની નવી તરેહ • ભગવતીકુમાર શર્મા
લાવ પૂછું • લાભશંકર ઠાકર, આકાશની કવિતા • પ્રદીપ ખાંડવાળા,
ગઝલ-યુગ્મ • હર્ષદ ચંદ્રારાણા

વિદેશી સાહિત્ય

દાન્તે • ધીરુ પરીખ, જેઈમ્સ જોયસ નવલિકાકાર • સુરેશ શુક્લ

પ્રાસંગિક

મધ્યકાલીન સાહિત્યના મર્મજ્ઞ વિવેચક ચિમનભાઈ ત્રિવેદી • ચંદ્રકાન્ત
શેઠ

સમીક્ષા/ગ્રંથાવલોકન

વરવી વાસ્તવિકતાઓનાં ન્યૂડ-રિયલ વાર્તારૂપો ! • રાધેશ્યામ શર્મા,
સરળ નિબંધઆલેખનમાં ગંભીર અર્થબોધ • દિનેશ દેસાઈ, એક અલ્લડ
સ્મિત-ગીત • ગુણવંત ઉપાધ્યાય, 'પ્રકૃતિપર્વ' : નિજી અનુભવોની
નિસર્ગલીલા • ડૉ. મહેન્દ્ર નાઈ

પરિષદ-પાથેય

સંકલન : રાજેન્દ્ર પટેલ

સાહિત્યવૃત્ત

સંકલન : ભરત સાધુ

આવરણચિત્ર

માસૂમ ખંભાયતા

અ નુ ક મ (પરબ પ્રકાશન)

પરિષદ-પ્રમુખનો પત્ર	સંપાદનોની નવી તરેહ • ભગવતીકુમાર શર્મા 4
કવિતા	લાવ પૂછું • લાભશંકર ઠાકર 7, આકાશની કવિતા • પ્રદીપ ખાંડવાળા 8, ગઝલ-યુગમ • હર્ષદ ચંદારાણા 9, પાંચ ગઝલો • હર્ષ બ્રહ્મભટ્ટ 10
વાર્તા	કસ્તર • ગિરીશ ભટ્ટ 13, ભાગેડુ • ડાહ્યાભાઈ પટેલ 'માસૂમ' 19
નિબંધ	સુખ અને સમજણ • મણિલાલ હ. પટેલ 25
ભારતીય સાહિત્ય	લાહોરના પરોઢની હવા • એમ. એફ. હુસૈન, અનુ. પુરુરાજ જોષી 29, બ્લ્યૂ ગર્લ • સૂર્યભાનુ ગુપ્તા, અનુ. પુરુરાજ જોષી 30
વિદેશી સાહિત્ય	દાન્તે • ધીરુ પરીખ 31, જેઈમ્સ જોયસ નવલિકાકાર • સુરેશ શુક્લ 38
આસ્વાદ	કાવ્યચેતનાનો આકાર-લય... • રાધેશ્યામ શર્મા 42
અભ્યાસ	'તોખાર' : સંકુલ ઘટનાઓનું કલાત્મક નાટ્યરૂપ • ગુણવંત વ્યાસ 45
પ્રાસંગિક	મધ્યકાલીન સાહિત્યના મર્મજીવિત્વક ચિમનભાઈ ત્રિવેદી • ચંદ્રકાન્ત શેઠ 52
સમીક્ષા/ગ્રંથાવલોકન	વરવી વાસ્તવિકતાઓનાં ન્યૂન-રિયલ વાર્તારૂપો ! • રાધેશ્યામ શર્મા 60, સરળ નિબંધઆલેખનમાં ગંભીર અર્થબોધ • દિનેશ દેસાઈ 63, એક અલ્લડ સ્મિત-ગીત • ગુણવંત ઉપાધ્યાય 65, 'પ્રકૃતિપર્વ' : નિજી અનુભવોની નિસર્ગલીલા • ડૉ. મહેન્દ્ર નાઈ 69
પરિષદ-પાથેય	સંકલન : રાજેન્દ્ર પટેલ 75
સાહિત્યવૃત્ત	સંકલન : ભરત સાધુ 82
પત્રસેતુ	નરોત્તમ પલાણ 84
આ અંકના લેખકો	86
આવરણચિત્ર	માસૂમ ખંભાયાત

પરિષદ-પ્રમુખનો પત્ર

સંપાદનોની નવી તરેહ

સંપાદનોની એક પદ્ધતિ અથવા તરેહ આપણા સાહિત્યમાં ઘણા લાંબા સમયથી રૂઢ થઈ ગયેલી છે. તેમાં મુખ્યત્વે સાહિત્યનાં વિવિધ સ્વરૂપો અને પ્રકારો તથા વિવેચનો, પત્રો વગેરેનો સમાવેશ થતો રહ્યો છે. આપણા ઘણા વિદ્વાનોએ આ ક્ષેત્રે ઉમદા કામ કર્યું છે. ઉત્તમ સંપાદનો આપણાં ભાષાસાહિત્યની મોટી સમૃદ્ધિ છે. દેખીતી રીતે જ આ પ્રકારનાં સંપાદનો, ચયનો ઇત્યાદિ મહદ્ અંશે વિદ્યે વિદ્વાનો, પ્રખર સાહિત્યરસિકો, સંશોધકો વગેરેને ઘણાં ઉપયોગી નીવડે અને નીવડ્યાં છે. આવાં સંપાદનોની ભવિષ્યમાં પણ ઉપયોગિતા સિદ્ધ થાય જ. પરંતુ આ પ્રકારનું સંપાદનસાહિત્ય ઘણે અંશે વિદ્યદ્ભોગ્ય હોય અને તેથી સર્વસાધારણ, ક્યારેક સરેરાશ પણ, સાહિત્યરસિક અને વાંચનપ્રેમી માટે બહુ રસદાયક ન નીવડે તે સ્વાભાવિક છે. આવા સાહિત્યરસિકો અને વાચકોની રુચિને પણ સંતોષવી તો પડે. છેલ્લાં કેટલાંક વરસોથી આ દિશામાં પણ શરૂઆત થઈ અને હવે તેમાં ખાસ્સી પ્રગતિ પણ થઈ છે. જીવન અતિવ્યાપક છે અને સાહિત્ય જો સર્વસ્પર્શી બને તો તે ઉત્તમ સ્થિતિ ગણાય. માનવકુટુંબ એ આ વિશ્વસમાજનું કદાચ સૌથી મહત્ત્વનું અંગ છે. આ એકમરૂપી પુષ્પ અનેક પાંખડીઓથી સજ્જ, સુશોભિત અને સુગંધિત છે. તેમાં માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન, દીકરી, દીકરો, પાલક મા, સાસુ, સસરા વગેરે અનેક પાત્રો છે. આપણા ભારતીય સમાજમાં તો આવી બહુપાત્રી કુટુંબવ્યવસ્થા સદીઓથી પ્રચલિત અને સુસ્થાપિત છે. આવા દરેક પાત્રનું પોતીકું મહત્ત્વ, વ્યક્તિત્વ, ગુણલક્ષણો અને પ્રભાવો હોય છે. દાખલા તરીકે મા, દીકરી અને બહેન સવિશેષે એવાં પાત્રો છે જે આપણા, મનુષ્યના સંવેદનતંત્ર સાથે સીધો ઊર્મિરસિત સંબંધ ધરાવે છે. હવે તો દાદા-દાદીનાં પાત્રોનો પણ આવા ભાવવિશ્વમાં સમાવેશ કરવો પડે. જ્યોતીન્દ્ર દવે અને ધનસુખલાલ મહેતાની સુરતની પૃષ્ઠભૂમિ પર રચાયેલી વિરલ હાસ્યનવલકથા 'અમે બધાં'માંથી દાદા દલસુખરામનું પાત્ર રદ કરીએ તો પુસ્તકની સાંવેદનિક અસર લુપ્ત થઈ જાય. કેટલાક કિસ્સાઓમાં તો ઘરનાં કોઈક નોકર - કામવાળી પણ આવો પ્રભાવ ધરાવતાં હોય છે. આવાં પાત્રો વિશેનો જુદો જુદો વ્યક્તિઓ અને કુટુંબોનો પ્રતિભાવ ભિન્ન ભિન્ન હોઈ શકે, છતાં તેમાં માનવીય સંબંધોની મૂળભૂત વિશિષ્ટતા લઘુત્તમ સાધારણ અવયવ સમાન પણ નીવડી શકે. આ માનવમેળો દષ્ટિવંત અને ઉદમી સંપાદકોને સંપાદનની નવી તરેહ જમાવવા ન પ્રેરે તો જ નવાઈ. આપણી ભાષામાં સંપાદનની એ નવી તરેહ હવે ખાસ્સી વિકસી છે. થોડાંક ઉદાહરણો સ્મરણે ચઢે છે. કેટલાંક વર્ષો પહેલાં મુંબઈના પ્રા. દીપક મહેતા અને તેમનાં પત્ની વંદનાબહેને 'માતૃવંદના'ની પુસ્તકશ્રેણી સંપાદિત અને પ્રગટ કરી હતી. તેમાં સાહિત્ય ઉપરાંત જીવનનાં વિવિધ ક્ષેત્રો સાથે સંકળાયેલી અને પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓએ પોતપોતાની માતા

વિશેનાં સંસ્મરણો અને પ્રતિભાવો વ્યક્ત કર્યાં હતાં. સ્વાભાવિક રીતે જ આ પુસ્તકશ્રેણી ઘણી લોકપ્રિય નીવડી હતી. મોટા ભાગના લેખકોએ તો તેમાં પોતાની માતા વિશેના સ્નેહાદરપૂર્ણ સંબંધો વિશે જ લખ્યું હતું, પણ તેમાં મુંબઈના પ્રસિદ્ધ સંગીતકાર અજિત શેઠે પોતાનાં માતા સાથેના સંઘર્ષભર્યા સંબંધની વાત કરી હતી જે વાદ રહી ગઈ છે.

પણ આ પ્રકારનાં સંપાદનોમાં સીમાચિહ્નરૂપ બન્યું હતું ‘દીકરી લલાલનો દરિયો’ પુસ્તક. ડૉ. કાંતિ પટેલ આદિ દ્વારા સંપાદિત આ પુસ્તકે આવૃત્તિઓનો કદાચ વિક્રમ સર્જ્યો હતો. આમાં સંપાદન અને પુસ્તક સાથે સંકળાયેલા લેખકોની કલમનો તો પ્રભાવ ખરો પણ તેથીય વિશેષ તો દીકરીના પાત્ર સાથે સદીઓથી સંલગ્ન એવી આપણી માનવીય સંવેદનાનો ઘણો વધુ પ્રભાવ એમ કહેવું જોઈએ. આ પુસ્તકના સંપાદનની સફળતા પછી આ પ્રકારના બીજા પ્રયત્ન પણ થયા. વર્ષો પૂર્વે પ્રા. ગજાનન પટેલે પિતાના પાત્રને અનુલક્ષીને આવું સંપાદન કર્યું હતું. એવું બીજું કમમાં કમ એક સંપાદન પ્રગટ થયાનું સ્મરણ છે. આ સિલસિલો આગળ વધતો જ રહ્યો છે. મુંબઈના પત્રકાર પિન્કીબહેન દલાલે તો સાસુઓ વિશેના લેખોનું પણ સંપાદન પ્રગટ કર્યું છે. રાજકોટના મધુ કોઠારીએ સ્ત્રીવિષયક કાવ્યોનું પણ સંપાદન કર્યું છે. પત્નીવિષયક પુરુષોના નિબાલસ પ્રતિભાવો મેળવી તેનું સંપાદન કરવાનું આમ તો કઠિન લેખાય, પરંતુ એવું એક સંપાદન પણ હાલ પ્રક્રિયા હેઠળ છે.

આવાં સંપાદનોમાં તાજો ઉમેરો વડોદરાના અમીષા શાહ અને મૃગાંક શાહે ‘થેંક યૂ મમ્મી’ દ્વારા કર્યો છે. આ સંપાદકબેલડીએ આ પૂર્વે ‘થેંક યૂ પપ્પા’ નામનું સંપાદન પણ પ્રગટ કર્યું હતું. શીર્ષક પરથી સમજાય છે તેમ તેમાં પિતાવિષયક લેખો હતા. ‘થેંક યૂ મમ્મી’માં મમ્મી કેન્દ્રસ્થાને છે. જેમ દીકરી તેમ મા પણ આપણી કુટુંબવ્યવસ્થાનું એક ઘણું સંવેદનકેન્દ્રી શાશ્વત પાત્ર છે. હવે આવાં સંપાદનો કેવળ સાહિત્યક્ષેત્રના અગ્રણીઓના લેખો પૂરતા સીમિત રહ્યાં નથી. દાખલા તરીકે ‘થેંક યૂ મમ્મી’માં વિખ્યાત ફિલ્મ-અભિનેતા અમિતાભ બચ્ચન, એવાં જ જાણીતાં ફિલ્મ-અભિનેત્રી શબાના આઝમી, પ્રસિદ્ધ ઉદ્યોગ-મહિલા કોકિલાબહેન ધીરુભાઈ અંબાણી, મોરારિબાપુ, પૂર્વ પોલીસ અધિકારી કિરણ બેદી, રાજપીપળાના વિવાદાસ્પદ રાજકુંવર માનવેન્દ્ર ગોહિલ વગેરેની માતૃકથાઓ પણ શામેલ છે. જે સરેરાશ વાચનરસિકના આકર્ષણનું પણ કેન્દ્ર બને. વળી આધુનિક સુવિકસિત મુદ્રણકલાને અનુસંગે પુસ્તકોને નયનરમ્ય બનાવવાનું પણ હવે સહજ છે.

જોકે ક્યારેક એવું લાગે છે કે કૌટુંબિક પાત્રોની સાંવેદનિક અપીલનો કસ કાઢવાની પ્રવૃત્તિ વધતી જાય છે. પણ તેમાંયે ઉચ્ચ ધોરણ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્તર જળવાય તો તે આવકારપાત્ર ઠરે.

કવિ-વિવેચક-પ્રકાશક ડૉ. સુરેશ દલાલનાં કેટલાંક વિશિષ્ટ સંપાદનોની પણ અહીં નોંધ લેવી ઘટે. તેમણે ઘર, વતન ઇત્યાદિ વિષયો વિશે વિવિધ લેખકો પાસે લેખો લખાવી તે પુસ્તક રૂપે પ્રગટ કર્યાં છે. ‘મારું સુખ’ નામના તેમના એક સંપાદનમાં વિવિધ લેખકોએ

પોતપોતાના સુખાનુભવોની વાત કરી છે. ઘણાં વર્ષો પૂર્વે કવિવર ઉમાશંકર જોશીએ ‘સર્જકની આંતરકથા’ નામનો એક અવિસ્મરણીય ગ્રંથ પ્રકાશિત કર્યો હતો તેમાં આપણા પ્રસિદ્ધ સર્જકોએ પોતપોતાની સર્જનયાત્રાની કથાઓ માંડીને કરી હતી. સંપાદકોની શોધબુદ્ધિ આ ક્ષેત્રે હજુ ઘણું નવું નવું કરી શકે.

– અને છેલ્લે ગુજરાતી ભાષાના સીમાચિહ્નરૂપ એક તાજા પ્રકાશનનો ઉલ્લેખ કરવો જ રહ્યો. ગુજરાતના અનન્ય લોકસેવક અને ક્રાંતિકારી સ્વ. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિકની છ ખંડોમાં વિસ્તરેલી આત્મકથા વર્ષોથી અપ્રાપ્ય હતી. પીઠ રાજદ્વારી અને સમાજહિતચિંતક સનત મહેતા તથા જાગરૂક વિચારક ડંકેશ ઓઝાના પ્રયત્નો અને પરિશ્રમથી એ આત્મકથાની નવી આવૃત્તિ ચાર દળદાર ગ્રંથોમાં પ્રકાશિત થઈ છે. આ એક મહિમાવંત ઘટના લેખાવી જોઈએ.

૨૦-૬-૨૦૧૧

ભગવતીકુમાર શર્મા

લાવ પૂછું | લાભશંકર ઠાકર

ચા પીવાના સમયમાં
 તડકાના તટ પર
 ચક ચક ચક પગ પછી પગ મૂકી
 ડગ પછી ડગ ભરી
 ચકલીઓ આવે, એક પછી બીજી પછી ત્રીજી
 અનાયાસ વેરાયેલા
 મમરાને
 પકડીને ચાંચથી
 ફરરર... ઊડી જવા;
 વળી ફરી પાછી આવે
 ફરરર....
 પછી તો સહજ ભાવે
 વેરી દઉં
 તડકાના તટ પરે મ-મ-રા
 અને
 આવે ચકલીઓ...
 રોજનું આ સુખ મને બહુ ગમે.
 રે... રે... પણ મહિનાઓના મહિનાઓના
 મહિનાઓથી
 ચકલીઓ આવે નહિ,
 આમ જોઉં
 તેમ જોઉં
 અગાશીમાં આવું આમતેમ બહાર બધે જોઉં.
 ક્યાંય ન દેખાય
 ચકચક
 ચકલીઓ.
 કોને પૂછું ? મેયરને ? ચીફ મિનિસ્ટરને ?
 લાવ આ 'પરબ'ના તંત્રીશ્રીને,
 ને વાચકોને
 પૂછું એમ :
 આ ચકલીઓ
 આવે નહિ કેમ ?

આકાશની કવિતા | પ્રદીપ ખાંડવાળા

સાંજે
 બાલ્કનીમાં બેઠો બેઠો
 આકાશને જોતો હતો.
 કશુંક ધૂંધળું જોયું,
 વધુ ધ્યાનથી જોતાં
 અક્ષરના મરોડ જોયા
 ચિત્તવિરામો જોયાં
 શબ્દો અને પંક્તિઓ જેવું કંઈક લાગ્યું.
 અસ્પષ્ટને ઊજળું કરવા
 હાથ લંબાવ્યા.
 પણ આકાશ સુધી
 તે કેમ કરીને પહોંચે ?
 ભોંઠો પડ્યો.
 બારીકાઈથી જોવા
 ચશ્માં પહેર્યાં
 દૂરબીન પણ અજમાવ્યું.
 શબ્દો વચ્ચે વચ્ચે
 ધબબા હતા.
 શબ્દો તો ન સમજાયા
 પણ એમની વચ્ચેના
 શૂન્યત્વો કળાયા
 આત્મીય પણ લાગ્યાં.
 આ તો કાવ્ય જ હોઈ શકે
 ભલેને ભાષા અપરિચિત હોય.
 જાણે કહેતું ન હોય :
 મને માણવું હોય તો
 ઉપર આવ
 આકાશનું પહેલું પગથિયું ચઢ.
 પછી નિસરણી મળી જશે.
 શબ્દો તો પ્રાચીન છે
 નહીં ઊકલે
 પણ અર્થ પામી શકીશ !

અંધારું

કર્કુ છે ઘર, નયનમાંથી ન હટતો ભેજ અંધારું,
જીવનભરની મહેનતની કમાણી : સ્હેજ અંધારું.

મને નખશિખ ચૂભે છે, હાથલિયો થોર અજવાળું,
ગમે આળોટવું એમાં, સુંવાળી સેજ અંધારું.

નથી પગરવ, નથી કલરવ, નથી તનરવ, નથી મનરવ,
ધ્વનિ છે શ્વાસનો કેવળ, મહી આમેજ અંધારું.

બચ્ચો ના કોઈ હિસ્સો, કુંડળી પર શાહી ઢોળાઈ,
અમારા ભાગ્યનો સાચો દસ્તાવેજ અંધારું.

ધરાને એમ ઘેરે, જીવને હો મૃત્યુએ ઘેર્યો,
પરંતુ સૂર્યને જોતાં જ નાસે; એ જ અંધારું.

બધું દેખાય ઝાંખું-પાંખું તેથી ખૂબ ગભરાતું,
બિછાને માંદગીના સૂતું છે નિસ્તેજ અંધારું.

અજવાળું

મને ઘેરીને બેઠું છે આ ચારેકોર અજવાળું,
ભીંતરનું પણ તમસ ચોરી ગયું છે; ચોર અજવાળું.

સકળ સૃષ્ટિનો અંધાપો કરે છે દૂર હળવેથી,
ગગનનાં દ્વાર ખોલે છે, વહાલપખોર અજવાળું.

નથી મર્મર, નથી ટહુકો, નથી ખળખળ, નથી ગર્જન,
કરે છે સૂર્યનાં કિરણો, મીઠી કલશોર અજવાળું.

ફલક ભરતાં, ઝીણાં ઝગમગ જડેલાં આભલાઓ છે,
ક્ષિતિજ લાગે છે તારી ઓઢણીની કોર અજવાળું.

સુગંધીને બીજો તે અર્થ દીધો, હાજરી આપી,
બગીચા ઝળહળે, રોકાય આઠે પો'ર અજવાળું.

મળ્યા'તા રાતી છાયામાં, તને એ સાંભરે કે ને ?
પછી રાતા થયા'તા : આપણે, ગુલમો'ર, અજવાળું.

પરબ

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સભ્યપદ અને 'પરબ'ના લવાજમ અંગે :

- v 'પરબ' દર મહિનાની દસમી તારીખે પ્રકાશિત થાય છે.
- v 'પરબ'ના ગ્રાહક તથા પરિષદના સભ્ય વર્ષમાં ગમે ત્યારે થઈ શકાય છે.
- v 'પરબ'નું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૫૦ છે.
- v વિદ્યાર્થીઓ માટે 'પરબ'નું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૭૫ છે, પ્રમાણપત્ર સાથે બીડવું.
- v ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના વાર્ષિક તેમજ આજીવન સભ્યપદના શુલ્કમાં 'પરબ'ના લવાજમનો સમાવેશ થઈ જાય છે.
- v પરિષદના વાર્ષિક વ્યક્તિગત સભ્યપદનું શુલ્ક રૂ. ૨૦૦ તથા સંસ્થાગત સભ્યપદનું શુલ્ક રૂ. ૩૦૦ છે.
- v પરિષદના આજીવન સભ્યપદનું શુલ્ક રૂ. ૨,૦૦૦ છે તથા સંસ્થા આજીવન સભ્ય ફી રૂ. ૩,૦૦૦ છે. (વિદેશવાસીઓ માટે ૭૫ પાઉન્ડ અથવા ૧૩૦ ડોલર.)
- v 'પરબ' લવાજમ તથા પરિષદ સભ્યપદ શુલ્કની રકમ મનીઓર્ડર અથવા ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટથી 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ'ના નામે જ મોકલવી.

લેખકોને :

- v 'પરબ'માં પ્રગટ થતાં લખાણોમાંના વિચાર-અભિપ્રાયની જવાબદારી જે તે લેખકની રહે છે.
- v લેખકોએ પોતાનું લખાણ ફૂલ્સકેપ અથવા A4 સાઈઝના કાગળની એક બાજુએ, સુવાચ્ય અક્ષરે લખી મોકલવું. પોસ્ટકાર્ડ, ઇનલેન્ડ કે ચબરખીઓમાં કૃતિ મોકલવી નહીં. પ્રત્યેક કૃતિ નીચે પૂરું સરનામું લખવા તથા એક નકલ પોતાની પાસે રાખીને જ કૃતિઓ મોકલવા વિનંતી.
- v સ્વીકૃત કૃતિની જાણ કરાશે. ટપાલ-ટિકિટો ચોંટાડેલું કવર મોકલ્યું હશે તો અસ્વીકૃત કૃતિ પરત કરવામાં આવશે, અન્યથા કૃતિ રદ ગણવી. પોસ્ટકાર્ડ મોકલ્યું હશે તો અસ્વીકૃતિની જાણ કરાશે.
- v પત્રવ્યવહારનું સરનામું : તંત્રી, 'પરબ', ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ (પ્રકાશન વિભાગ), ગોવર્ધનભવન, આશ્રમમાર્ગ, 'ટાઇમ્સ' પાછળ, નદીકિનારે, પો.બો. ૪૦૬૦, અમદાવાદ ૩૮૦૦૦૮

દાન્તે | ધીરુ પરીખ

આજની અત્યારની આ સાહિત્યસંગોષ્ઠિ-૪નો વિષય છે મહાકાવ્યના ઉદ્ગાતા. મહાકાવ્યના આવા એક ઉદ્ગાતા દાન્તે વિશે મારે અત્યારે વાત કરવાની છે. પરંતુ હું દાન્તે વિશે વાત કરું તે પહેલાં આપણે ઉદ્ગાતાનો અર્થ સમજી લઈએ. ઉદ્ગાતાનો અર્થ થાય છે સામવેદના મંત્રોચ્ચાર કરનાર પુરોહિત. આ મંત્રોના રચયિતા ઋષિ છે અને તેના ઉદ્ગાતા પુરોહિત છે. અહીં મહાકાવ્યના ઉદ્ગાતા દ્વારા મહાકાવ્યના ઋષિતુલ્ય રચનાકાર એવો અર્થ ઘટાવવાનો છે.

દાન્તે આવા એક ઇટાલિયન મહાકાવ્યના ઉદ્ગાતા અર્થાત્ સર્જક છે. તેમના રચેલા મહાકાવ્યનું નામ 'લા કોમેદિયા' એટલે કે 'ધ કોમેડિ' અર્થાત્ 'આનંદ' છે. એમનું આ મહાકાવ્ય વિશ્વનાં સાત મહાકાવ્યોમાંનું ઉપાન્ય મહાકાવ્ય છે. રામાયણ, મહાભારત, ઇલિયડ, ઓડિસી અને ઈનીડ ઈસવીસન પૂર્વે લખાયેલાં પાંચ મહાકાવ્યો છે. છઠ્ઠું મહાકાવ્ય ડેન્ટિ યા દાન્તેનું 'ડિવાઇન કોમેડિ' ઈ. સ. ૧૩૦૦થી ૧૩૨૧ દરમિયાન રચાયેલું મહાકાવ્ય છે. ત્યાર બાદ છેલ્લું મહાકાવ્ય મિલ્ટનનું 'પેરેડાઇઝ લોસ્ટ' નામે ઈસવી સનની ૧૭મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં પ્રકટ થયું હતું.

રામાયણ અને મહાભારત સંસ્કૃતમાં, ઇલિયડ અને ઓડિસી ગ્રીકમાં અને 'ઈનીડ' લેટિન ભાષામાં રચાયાં છે. એટલે કે આ કાવ્યો પ્રશિષ્ટ ભાષામાં રચાયેલાં મહાકાવ્યો છે, જ્યારે દાન્તેનું 'ડિવાઇન કોમેડિ' ઇટલીની પ્રાદેશિક ભાષામાં રચાયેલું કાવ્ય હોઈ તે બીજાં મહાકાવ્યોથી ભાષાની દૃષ્ટિએ જુદું પડે છે. જ્યારે મિલ્ટનનું મહાકાવ્ય 'પેરેડાઇઝ લોસ્ટ' આધુનિક યુરોપીય એવી અંગ્રેજી ભાષામાં રચાયું છે. આમ, ભાષાની દૃષ્ટિએ દાન્તેનું મહાકાવ્ય એક અને અનન્ય છે. તો આવા અનન્ય મહાકાવ્યના સર્જક મહાકવિ દાન્તે વિશે હવે આપણે કેટલીક હકીકતો જાણીએ.

'લા કોમેદિયા'ના સર્જક મહાકવિ દાન્તેનો જન્મ ઈસવીસન ૧૨૬૫ના મે મહિનાના ઉત્તરાર્ધથી જૂન મહિનાના પૂર્વાર્ધ સુધીમાં મિથુન રાશિમાં થયો હતો. દાન્તેના પ્રપિતામહ કેરિઆવ્વીડાને ત્યાંના ત્યારના સમ્રાટ કોનરેડ ત્રીજાએ 'નાઇટ'-ઉમરાવનો ઇલકાબ આપ્યો હતો. તેમનું ઈસવીસન ૧૧૪૭માં દ્વિતીય 'ધર્મયુદ્ધ'માં અવસાન થયેલું. આ રીતે જોતાં દાન્તેના પૂર્વજો ધર્મસત્તાના પક્ષના તરફદાર હતા એટલે કે પોપના પક્ષના એટલે કે મધ્યકાલીન ઇટલીના ગ્વેલ્ફ પક્ષના તરફદાર હતા. કવિ દાન્તેમાં પૂર્વજો અને પૂર્વજોના સમકાલીન ગ્વેલ્ફ પક્ષનું ધર્મઝનૂન ઊતર્યું નહોતું, બલકે તે ધર્મઝનૂન સાચી ધર્મસમજમાં વિકસ્યું હતું. તેમની આવી વિકસિત અને વિશુદ્ધ ધર્મસમજ તેમના મહાકાવ્ય 'લા કોમેદિયા'માં અવતરવા પામી છે.

દાન્તેના પિતાનું નામ બેલિનસીઓનિ દે એલગિરિ હતું. તેમની માતાનું નામ હતું બેલા. આપણા મહાકવિ દાન્તેનું પૂરું નામ ડ્યુરાન્ટિ કે ડ્યુરાન્ડો હતું. પરંતુ તે સમયમાં નામને ટૂંકાવવાની એક પ્રથા પ્રમાણે તેમણે પોતાનું નામ ટૂંકાવીને ડેન્ટિ અર્થાત્ દાન્તે ધારણ કર્યું હતું. આથી વિશ્વસાહિત્યમાં સહુ તેમને ડેન્ટિ અર્થાત્ દાન્તે તરીકે ઓળખે છે. દાન્તેની માતાનું અવસાન તેમની નાની વયે થયેલું અને તેમની ૧૮ વર્ષની વયે પિતાનું અવસાન થયેલું. તે દરમિયાનમાં ડેન્ટિના સ્નેહીજનો અને તેમના કાવ્યગુરુ બ્રુનેટો લેટિનની સલાહ પ્રમાણે દાન્તેએ સાહિત્યની ઉદાર કેળવણી લેવા માંડેલી. આ સાહિત્યિક શિક્ષણની સાથે સાથે દાન્તેએ પૌરુષભર્યા ચારિત્ર્યઘડતરની પણ જિંકર કરી હતી. પોતાના વતન ફ્લોરેન્સ ઉપરાંત દાન્તેએ અન્ય બે નગર બોલોન્ના અને પાડુઆમાં પણ કેળવણી લીધી હતી. એમની તીવ્ર જ્ઞાનોપાસનાએ એમણે પેરિસનો પ્રવાસ પણ ખેડ્યો હતો. આ કેળવણીકાળ દરમિયાન એમણે પ્રાકૃતિક અને નૈતિક ફિલસૂફીનો પણ અભ્યાસ કર્યો હતો અને ધર્મશાસ્ત્રો સંબંધી દાવાદલીલમાં નૈપુણ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

દાન્તેના જન્મકાળે ઇટલીમાં રાજકીય અશાન્તિનું વાતાવરણ હતું. ધર્મસત્તા અને રાજસત્તા સામસામે આવી ગઈ હતી. પોપ તરફી ગ્વેલ્ફ પક્ષ અને રાજાતરફી ગિબિલાઇન પક્ષ વચ્ચે સત્તાની સાઠમારી શરૂ થઈ ગઈ હતી. દાન્તેએ પણ તત્કાલીન આ સંઘર્ષમાં ઝંપલાવ્યું હતું. દાન્તેને પૂર્વજોદીધી ધર્મસત્તામાં અને તેનાથી પ્રાપ્ત થતી લોકશાહીમાં અપૂર્વ શ્રદ્ધા હતી. આના પરિણામે ગ્વેલ્ફ પક્ષના ધર્મઝનૂન કરતાં ધર્મસમજને કારણે, કહો કે લોકધર્મને કારણે એટલે કે લોકશાહી ધર્મને કારણે દાન્તેએ ૨૪ વર્ષની ભરપૂર વયે ઈસવીસન ૧૨૮૮ના જૂનની ૧૧મી તારીખે ગિબિલાઇન પક્ષના નેતા એરેઝો વિરુદ્ધ કેમ્પાલ્ડિનોની લડાઈમાં હયદળમાં સક્રિય ભાગ લીધો હતો. ત્યારબાદ ઈ. સ. ૧૨૯૩માં જ્યારે ફ્લોરેન્સમાં ઉમરાવોની સત્તા પર નિયંત્રણો મુકાયાં ત્યારે દાન્તેએ ત્યાંના વૈદ્યો અને દવા બનાવનારાઓની એક સંસ્થામાં સભ્યપદ સ્વીકાર્યું હતું અને આ સભ્યપદને કારણે તેમને કેટલાક હોદ્દાઓ પર રહેવાનું બન્યું હતું. ઈ. સ. ૧૨૯૫થી દાન્તે રાજકારણમાં વધુ સક્રિય બન્યા. એ વખતે ફ્લોરેન્સના મેજિસ્ટ્રેટની સત્તાની સમાંતરે લોકસત્તાનું સમર્થન કરનાર 'કેપ્ટન ઓવ ધ પીપલ'ને સહાય કરનાર સભાના નવેમ્બર ૧૨૯૫થી એપ્રિલ ૧૨૯૬ સુધી એઓ સભાસદ રહ્યા હતા. વળી, મે ૧૨૯૬થી સપ્ટેમ્બર ૧૨૯૬ સુધી તેઓ 'જનરલ કાઉન્સિલ ઓવ ધ હન્ડ્રેડ' નામક નાગરિકોની બનેલી સંસદના પણ સભ્ય રહ્યા હતા. ત્યારે તેમણે ઉમરાવોની વિરુદ્ધના કાયદાવિધાનને સમર્થન આપ્યું હતું. પરંતુ ૧૨૯૭માં ફ્લોરેન્સના રાજકારણમાં વળાંક આવ્યો.

આ વર્ષે પોપ બોનિફેસ આઠમાએ સત્તાનાં સૂત્રો સર કરવા માટે ધર્મયુદ્ધ જાહેર કર્યું. ફ્લોરેન્સમાં ગ્વેલ્ફ પક્ષમાં બે ફાંટા પડી ગયા : ગોરાઓ અને કાળાઓના. કાળાઓ પોપપક્ષે એટલે ધર્મસત્તાના પક્ષે હતા, જ્યારે ગોરાઓ રાજાના પક્ષે હતા એટલે કે રાજસત્તાના પક્ષે હતા. આ વખતે પોપ બોનિફેસ આઠમાએ કાળા અને ગોરા ગ્વેલ્ફો વચ્ચેના આંતરિક સંઘર્ષને સમાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ઈસવીસન ૧૩૦૦માં ૭મી મેના

રોજ દાન્તેને ગ્વેલ્ફ લીગને મજબૂત કરવા માટે સાન ગિમિનેનોમાં મોકલવામાં આવ્યા, કારણ કે દાન્તે ગ્વેલ્ફ પક્ષના લોકશાહી આદર્શોને કારણે પોપની તરફદારી કરતા હતા. દાન્તેએ આ દરમિયાનગીરી દ્વારા લોકશાહી આદર્શો પ્રત્યેનો પોતાનો આગ્રહ તથા તે માટેની પોતાની તટસ્થ બુદ્ધિશક્તિનો પરિચય આપ્યો, કારણ કે કાળા અને ગોરા એમ બન્ને ગ્વેલ્ફ ફાંટાના અગ્રણીઓને એમણે હદપાર કર્યાં.

પરંતુ ત્યાર બાદ તરત પરિસ્થિતિ બદલાઈ. આ આગેવાનોમાંના અન્ય કેટલાક સભ્યોએ ગોરા ગ્વેલ્ફની હૂંફથી કામ કરતી સીન્યોરીઆ ગવર્નમેન્ટ એટલે કે અમીરોની સરકારના પક્ષે રહી પોતાના ગોરા પક્ષના જે સભ્યોને હદપાર કરાયા હતા તેમને પાછા બોલાવી લીધાં. જોકે આ ગાળામાં દાન્તે એ આગેવાનોમાંના એક નહોતા. આમ છતાં તેમણે ઈ. સ. ૧૩૦૧ના સપ્ટેમ્બરની ૧૩મી, ૨૦મી અને ૨૮મી તારીખોએ વારંવાર જણાવ્યું કે ફ્લોરેન્સ પર જે રાજકીય ભય તોળાઈ રહ્યો છે તે જોતાં હવે સર્વ સત્તાનાં સૂત્રો આગેવાન-મંડળને સોંપવા જોઈએ.

દાન્તેનો આ ભય સાચો ઠર્યો. ફ્લોરેન્સ પર જે સત્તાનો ભય તોળાતો હતો તે પોપ બોનિફેસ આઠમાની સત્તાલાલસાનો હતો. પોપ બોનિફેસે ૧૩૦૧ની ચોથી ઓક્ટોબરે ફ્રાન્સના રાજા ફિલિપ ચોથાના ભાઈ વેલ્વાના ચાર્લ્સને ફ્લોરેન્સની સરહદમાં આવેલા કાળા ગ્વેલ્ફના મુખ્ય મથક ‘કાસલ ડેલા પીવિ’ પર ચઢાઈ કરવા મોકલ્યો. પરિણામે ઓક્ટોબરના અંતે ‘સીન્યોરીઆ’ સરકાર પર એટલે કે અમીરોની સરકાર પર આધિપત્ય રાખનાર ગોરા ગ્વેલ્ફોએ ત્રણ નાગરિકો અને બોલોન્નાના ચાર કાયદાશાસ્ત્રીઓના એક પ્રતિનિધિ-મંડળને સમાધાન કરવા માટે પોપ પાસે મોકલ્યું, જેમાં ત્રણ નાગરિકોમાંના એક દાન્તે પણ હતા. પરંતુ આ દરમિયાનમાં દાન્તે ફ્લોરેન્સ બહાર હતા ત્યારે વેલ્વાના ચાર્લ્સે અંતિમવાદી ગ્વેલ્ફોની સહાયથી ફ્લોરેન્સમાં પ્રવેશ કર્યો. તત્કાળ કાળા ગ્વેલ્ફો વિજયી બન્યા અને ગોરા ગ્વેલ્ફો સાથે વધુ વૈમનસ્ય ઊભું થયું. કાળા ગ્વેલ્ફોએ ગોરાઓને રાજાશાહીનો પક્ષ લેનાર તરીકે તેમજ પ્રજાનાં નાણાકોશની ઉચાપત કરનાર તરીકે તહેમતદાર ઠરાવ્યા. આ વખતે દાન્તેને સૌથી વિશેષ સહન કરવાનું આવ્યું. ઈસવી સન ૧૩૦૨ના જાન્યુઆરીની ૨૭મી તારીખે જાહેર નાણાનિધિના કંગાળ વહીવટનો એમની સામે આરોપ મૂકવામાં આવ્યો, અને એવો ચુકાદો આપવામાં આવ્યો કે દાન્તેએ આ ઉચાપત કે ગેરવહીવટના ગુના માટે ત્રણ જ દિવસમાં ૫૦૦૦ ફ્લોરિનનો દંડ ભરી દેવો અને બે વર્ષ સુધી ટસ્કનીની બહાર વસવાટ કરવો. જોકે ત્યારે રોમનો પ્રવાસ કરી રહેલા દાન્તેએ દંડની રકમ ભરવાનો ઇન્કાર કર્યો અને ફ્લોરેન્સમાં હાજર થયા નહીં. પરિણામે ૧૩૦૨ના માર્ચની ૧૦મી તારીખે દાન્તેને તેમના ૧૪ સાથીઓ સહિત મૃત્યુની સજા ફરમાવવામાં આવી. દાન્તેનો મિજાજ આથી વકર્યો અને વણસ્યો.

તેમણે એ સમયે જે ગોરા ગ્વેલ્ફો હદપાર થયા હતા તેમની સાથે તથા હદપાર થયેલા ગિબિલાઇનો સાથે હાથ મિલાવ્યા અને બળપૂર્વક ફ્લોરેન્સમાં પ્રવેશવાનો પ્રયાસ

કર્યો. દરમિયાનમાં ઈ. સ. ૧૩૦૩માં બેનિડિક્ટ ૧૧માએ જ્યારે પોપનું પદ સંભાળ્યું ત્યારે દાન્તે વગેરેને સુલેહશાન્તિના દિવસો કંઈક નજીક હોય તેમ જણાવ્યું. પરંતુ ૧૩૦૪ના જુલાઈમાં પોપ બેનિડિક્ટનું અવસાન થતાં ગિબિલાઇનો તેમજ કાળા અને ગોરા ગ્વેલ્ફોએ શસ્ત્રો સજ્યાં. અલબત્ત, ૧૩૦૪ની ૨૦મી જુલાઈએ એમને ફ્લોરેન્સ પાસેના લેસ્ટ્રા ગામ નજીક પરાજય મળ્યો.

હવે આ પ્રસંગથી દાન્તેની વિચારસરણીમાં પરિવર્તન આવ્યું. ફ્લોરેન્સમાંથી હદપારી ભોગવી રહેલા દાન્તેએ હવે ફ્લોરેન્સ સામે શસ્ત્રો ઉપાડવાનું માંડી વાળ્યું. એમણે એમ અનુભવ્યું કે હવે પોતે માત્ર ફ્લોરેન્સના જ નથી, બલકે સમગ્ર ઇટલીના છે. એટલે કે સમસ્ત ખ્રિસ્તી વિશ્વના છે. સમગ્ર જગત જેનું વતન છે તેઓને હવે દાન્તે પોતાના હમસાથી માનવા લાગ્યા. એમણે નોંધ્યું છે : ‘Florentinus natione, non moribus.’ (હું જન્મથી જ માત્ર ફ્લોરેન્સનો, આત્માથી નહીં.) પોરબંદરવાસી મહાત્મા ગાંધી જેમ સમગ્ર દેશ અને દુનિયાના બની રહ્યા હતા તેમ દાન્તે વૈશ્વિક માનવતાના આરાધક અને આત્મસાધક બની રહ્યા.

૧૩૦૩માં એઓ ફોર્સિ અને વેરોનામાં રઝળપાટ કરતા રહ્યા. ૧૩૦૪થી ૧૩૦૬ સુધી બોલોન્નામાં રહ્યા અને ત્યાં તત્ત્વજ્ઞાન, કાયદો તથા લેખનકળાનો અભ્યાસ કર્યો. આ કપરી રઝળપાટના દિવસોમાં કવિતાના અને તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસે દાન્તેને ઘણો મોટો સધિયારો આપ્યો હતો. કવિતાનો અભ્યાસ જ શા માટે, તેના સર્જને પણ દાન્તેને, આ સંગોષ્ઠિનો વિષય છે, તેવા મહાકાવ્યના ઉદ્ગાતા બનાવ્યા હતા અને ‘લા કોમેદિયા’નું સર્જન આરંભાઈ ચૂક્યું હતું, જેમાં એમની મંત્રવાણી અને આર્ષદર્શન પ્રકટ થવા પામ્યાં છે. દાન્તેની રઝળપાટનો હજુ અંત ક્યાં આવ્યો હતો ? ૧૩૦૬માં બોલોન્નામાં જરા શાંતિના દિવસો મળ્યા ત્યાં તો ત્યાંથી ફ્લોરેન્સના દેશનિકાલીઓને તગડી મૂકવામાં આવ્યા. સંભવતઃ ૧૩૦૭થી ૧૩૦૮ દરમિયાન દાન્તે પેરિસમાં રહ્યા હતા. ઈ. સ. ૧૩૧૦ દરમિયાન સમ્રાટ હેન્રી સાતમાની સત્તાનો આરંભ થઈ ચૂક્યો હતો ત્યારે દાન્તેને લાગ્યું કે હવે ઇટલીમાં શાન્તિના દિવસો આવ્યા છે. રાજસત્તા સાથે હેન્રી સાતમાએ ધર્મસત્તાની યુતિ સાધી હતી. દાન્તેને આમાં કોઈ અજ્ઞાત સંકેત જણાતો હતો, કારણ કે હવે તેઓ માનતા હતા કે પૃથ્વીમાં પરમ સ્થૈર્ય ચરમ શાંતિ સ્થાપવા માટે રાજા અને પોપ, એટલે કે રાજસત્તા અને ધર્મસત્તા બન્નેની જરૂર છે; આથી રાજા અને પોપ બન્ને પ્રભુનિયુક્ત છે. રાજા પ્રજાના ઐહિક સુખસગવડોની સંભાળ રાખે છે અને પોપ પ્રજાના આધ્યાત્મિક સુખોની દરકાર કરે છે. પણ ૧૩૧૩માં હેન્રી સાતમાનું અવસાન થતાં દાન્તેની આ આશા પર પાણી ફરી વળ્યું.

ત્યાર બાદ ઈ. સ. ૧૩૧૪, ૧૫ કે ૧૬માં દાન્તે ટસ્કનીમાંથી વેરોના પાછા ફર્યા અને ગિબિલાઇન નેતા કેનુ ગ્રોન્ડિ ડેલા સ્કેલાને ત્યાં આશ્રય લીધો. આ સમયગાળા દરમિયાન પણ ‘લા કોમેદિયા’નું સર્જન તો ચાલતું જ હતું. ઈ. સ. ૧૩૧૮માં કેનુ ગ્રોન્ડિ

ડેલા સ્કેલાને ત્યાંથી વેરોના છોડી રેવેન્નામાં ગ્વીડો નોવેલો દા પોલેન્ઝાના અતિથિ તરીકે જીવનના અંતિમ શ્વાસ લગી રહ્યા અને તે દરમિયાન ‘લા કોમેદિયા’ના ત્રીજા ખંડનું સર્જન પૂરું કર્યું. એક ઉત્તમ મહાકાવ્યનું સર્જન પૂરું કર્યાનો દાન્તેને ત્યારે અમાપ આત્મસંતોષ હતો.

પરંતુ એ જ ગાળામાં વળી પાછી દાન્તેની માનસિક શાંતિને ડહોળી નાખનારી ઘટના બની. વેનિસથી આવેલાં કેટલાંક વહાણોને રેવેન્નાવાસીઓએ કબજે કર્યા અને વેનિસનાં વહાણોના એ ખલાસીઓની કતલ કરી. આને પરિણામે વેનિસ અને રેવેન્ના વચ્ચે યુદ્ધસંઘર્ષની સ્થિતિ સર્જવા પામી. પણ રેવેન્નાને તે દિવસોમાં યુદ્ધમાં ઝંપલાવવું પાલવે તેમ નહોતું. આથી વેનિસના મુખ્ય મેજિસ્ટ્રેટ (doge) સાથે સંધિ કરવા રેવેન્નામાંના દાન્તેના યજમાન ગ્વીડો નોવેલો દા પોલેન્ઝાએ કેટલાક વિષ્ટિકારોને વેનિસ મોકલવાનું નક્કી કર્યું, જેમાંના એક દાન્તે પણ હતા. આ વિષ્ટિકારોને સુલેહ કરવામાં સફળતા મળી નહીં. દાન્તે ખૂબ નિરાશ થયા. એમણે રેવેન્ના પહોંચવાના વળતા પ્રવાસનો ટૂંકો માર્ગ પસંદ કર્યો ત્યારે કોમાચિયો સરોવરના ભેજવાળા પ્રદેશમાંથી પસાર થઈ લેમોન સરિતા પસાર કરી દાન્તે રેવેન્ના પરત પહોંચ્યા ત્યારે ભેજવાળા વાતાવરણની અસરને કારણે તબિયતથી નંખાઈ ગયા. એમને મલેરિયા લાગુ પડ્યો અને ૧૩૨૧ના સપ્ટેમ્બરની ૧૩મી કે ૧૪મી તારીખે એમણે આખરી શ્વાસ લીધો. એમના અવસાન સમયે એમના બે પુત્રો પિટ્રો અને ઈઆકોપો તથા પુત્રી એન્ટોનિઆ ત્યાં હાજર હતાં. એક માન્યતા પ્રમાણે દાન્તેના મૃતદેહને એમની ઇચ્છાનુસાર સંત ફ્રાન્સિસના સંપ્રદાયના સાધુનો વેશ પહેરાવવામાં આવેલો. મિત્ર ગ્વીડો દા પોલેન્ઝાએ કવિ દાન્તેનો ભવ્ય અંતિમ સંસ્કાર કરેલો, દાન્તેના મૃતદેહના મસ્તકને લોરેલનાં પર્ણોનો મુકુટ પહેરાવવામાં આવ્યો હતો.

રેવેન્નામાંની દાન્તેની કબર પર એમણે અગાઉથી તૈયાર કરી રાખેલો કબરલેખ – એપિટાફ વાંચવા મળે છે, જેનું અંગ્રેજી ભાષાંતર આ પ્રમાણે છે :

**‘Here am I laid, I Dante, far from home,
Exiled, from that fair city doomed to roam,
To whom I owed my birth, who yet did prove,
To me, her child, with out a mother’s love.’**
(હું જેને ઘરથી ઘણે દૂર, રઝળતો કરી મૂકવા, જેની
કૂખે મેં જન્મ ધારણ કર્યો હતો અને છતાં એનો સંતાન
એવા મારે માટે જે માતૃપ્રેમ વિહીન પુરવાર થઈ હતી તે,
સુંદર નગરીમાંથી હદપાર કરાયેલો હું દાન્તે અહીં પોઢ્યો છું.)

જોકે આ કબરલેખની પંક્તિઓની શ્રદ્ધેયતા સંશયાત્મક મનાઈ છે. વિલેની અને દાન્તેના ચરિત્રકાર બોકાચિઓ માને છે કે પ્રથમ કબરલેખ તો દાન્તેના તેમનાથી વયમાં નાનેરા વિદ્વાન જોનીઝ દ વર્જિલિઓએ લખ્યો હતો. એ કબરલેખના આરંભની અંગ્રેજી પંક્તિઓ આ પ્રમાણે છે :

**‘Here Dante lies, divine, to whome ’t was given
To know each dogma of the truth of Heaven,
Which Wisdom true within her breast doth cherish
The Muses’ son, whose fame shall never perish.’**
(અહીં પોઢ્યા છે દાન્તે, દિવ્ય; સ્વર્ગના સત્યનો પ્રત્યેક
સિદ્ધાંત સમજવાની જેમના પર કૃપા ઊતરી હતી
જે પ્રજ્ઞાએ પોતાના હૈયામાં ઉછેર્યો હતો સિદ્ધાન્ત સાચો,
સરસ્વતીના એ પુત્રની કીર્તિ કદાપિ નાશ પામશે નહીં.)

પ્રથમ કબરલેખમાં દાન્તેનું વતનગામથી દૂર નિધન થયું તેની અપાર વેદનામાં તેમનો ભૂમિપ્રેમ-વતનપ્રેમ અભિવ્યક્ત થયો છે. તો આ બીજા કબરલેખમાં દાન્તે પર સ્વર્ગના પ્રત્યેક સિદ્ધાન્તને સમજવાની સરસ્વતીની જે કૃપા ઊતરી હતી તેની પ્રશસ્તિ છે અને એ સરસ્વતીની કૃપાના બળે જે મહાકાવ્ય સર્જાયું અને તેને વિશ્વકીર્તિ પ્રાપ્ત થઈ તે હમેશાં અમર રહેશે.

દાન્તેના મહાકાવ્ય ‘લા કોમેદિયા’ને પૂર્ણ થયે આજે ૬૮૮ વર્ષે પણ આપણે અહીં મહાકાવ્યના ઉદ્ગાતા તરીકે દાન્તેને સ્મરવા બેઠાં છીએ તેમાં ઉપરોક્ત કબરલેખમાં નિર્દિષ્ટ તેમની અક્ષુણ્ણ કીર્તિની પ્રતીતિ થાય છે.

દાન્તેને મહાકાવ્યના ઉદ્ગાતા બનાવનાર ઉપરોક્ત રાજકીય કારકિર્દી જેમ ઉપકારક નીવડી છે તે જ પ્રમાણે અંગત જીવનની એક મહત્ત્વની ઘટના પણ ઉપકારક નીવડી છે. આ ઘટના છે એમની નવ વર્ષની ઉંમરની. દાન્તે નવ વર્ષના હતા ત્યારે ઈ.સ. ૧૨૮૩માં બિઆટ્રિસ નામની અત્યંત લાવણ્યમયી ૮ વર્ષ અને ચાર માસની કુમારિકાનું તેના પિતા ફોલ્કો પોર્ટિનરીને ત્યાં એક મિજબાનીમાં પ્રથમ વાર દર્શન થયું હતું. બિઆટ્રિસના આ પ્રથમ દર્શનની દાન્તેના ચિત્ત પર પરમ દૈવી અસર થઈ હતી. આ વાતનો એકરાર દાન્તેએ પોતાના આત્મકથનાત્મક ગ્રંથ ‘લા વિટા નોવા’ – નવ્ય જીવનના ૨૬મા ખંડમાં સ્પષ્ટ રીતે કર્યો છે :

**‘Seeming a creature sent from Heaven to stay
On earth, and show a miracle made sure.’**
(સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વી પર વાસ કરવા જીવ કો
મોકલાયો હો, અને જાદુ બન્યો ત્યાં કોઈ નિશ્ચિત ખેલનો.)

બિઆટ્રિસનું આ પ્રથમ દર્શન માત્ર અલ્પ ક્ષણો પૂરતું જ હતું, પરંતુ એનો આત્મિક અને આધ્યાત્મિક પ્રભાવ દાન્તેના જીવન પર અનંત ક્ષણો સુધી રહ્યો. નવેક વર્ષ બાદ ૧૨૮૩ના મે મહિનાની પહેલી તારીખે દાન્તેને પુનઃ બિઆટ્રિસનું દર્શન થયું. આ વખતે બન્ને વચ્ચે માત્ર અબોલ સ્મિતની જ આપ-લે થઈ હતી. દાન્તેના ચિત્ત પર આ બીજી મુલાકાતની પણ વધુ ઘેરી અસર થઈ હતી. બિઆટ્રિસના પ્રેમપાશમાં દાન્તેનું ચિત્ત અને સમગ્ર ચૈતન્ય જોડાઈ ગયાં હતાં, જડાઈ ગયાં હતાં. ત્યાં વળી ૧૨૮૦માં જૂનની આઠમી

તારીખે બિઆટ્રિસનું ભરયુવાનીમાં અકાળ અવસાન થયું. દાન્ટેને આ સમાચાર વજાઘાત સમાન લાગ્યા. આ આઘાતમાંથી કળ વળતાં એમને ઘણો સમય લાગ્યો. એ આઘાતમાંથી સ્વસ્થ થતાં દાન્ટેએ એક અપાર્થિવ દશ્ય નિહાળ્યું કે બિઆટ્રિસ જાણે કે સ્વર્ગની અધિષ્ઠાત્રી બની છે. આ દશ્ય નિહાળ્યા પછી દાન્ટેએ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે અત્યાર સુધીમાં કોઈએ પણ કોઈ સન્નારી માટે ના લખ્યું હોય તેવું સર્જન કરીને હું જંપીશ. ‘લા વિટા નોવા’ – નવ્ય જીવનના અંતિમ ખંડમાં દાન્ટે કહે છે :

‘If it be the wish of Him in whom all things flourish that my life continue for a few years I hope to write of her that which has never been written of any other lady.’

(જેનામાં સકલ પ્રભવ્યું છે તે – પરમેશ્વરની ઇચ્છા હશે તો અને મારું જીવન જો થોડાં વધુ વર્ષો ટકી જાય તો હું એના વિશે એવું લખવા ઇચ્છું છું કે જેવું અન્ય કોઈ સન્નારી વિશે કદાપિ ના લખાયું હોય.)

આમ દાન્ટેએ બિઆટ્રિસ વિશે અને એને મિષે જે અનન્ય સર્જન કરવા ધાર્યું હતું તે એમની અંતિમ અને અતિ યશસ્વી કૃતિ ‘લા કોમેદિયા.’ આ ‘લા કોમેદિયા’ એટલે ‘આનંદ.’ પરંતુ એમાં જે અલૌકિક આત્મિક અને આધ્યાત્મિક આનંદની વાત કરી છે તેથી તેમના મિત્ર બોકાચિઓએ ‘લા કોમેદિયા’ને ‘ડિવાઇન’ વિશેષણ આપ્યું ત્યારથી દાન્ટેનું આ મહાકાવ્ય ‘ડિવાઇન કોમેડિ’ એટલે કે ‘દિવ્ય આનંદ’ તરીકે ઓળખાતું આવ્યું છે.

બિઆટ્રિસના નિધન પછી દાન્ટેએ પોતાની અગાઉની વાગ્દત્તા ગેમા ડિ મેનેટ્ટો ડોનાટિ સાથે લગ્ન તો કર્યું પણ તે પત્ની કર્કશા નીકળી તેથી ઉદાત્તચિત્ત દાન્ટે વિશ્લુબ્ધ રહેવા લાગ્યા. અલબત્ત, એમની વિશુદ્ધ જ્ઞાપ્તિએ એમને ઊર્ધ્વમુખ બનાવ્યા. બિઆટ્રિસના નિધન પછી દાન્ટેએ બોઇથ્યસ, સિસેરો, સંત ઓગસ્ટાઇન, એરિસ્ટોટલ ઇત્યાદિની કૃતિઓનું ઊંડાણપૂર્વક વાચન શરૂ કર્યું. આ વાચન શરૂ કર્યું તે પૂર્વે તેમણે પ્રજાપક્ષી રહી રાજકીય યુદ્ધમાં ભાગ લીધો હતો. વળી, બિઆટ્રિસના અલૌકિક દર્શને પ્રેમની અનુભૂતિ કરાવી હતી. પરંતુ હવે આ યુદ્ધ કે પ્રેમની અનુભૂતિ એમની જ્ઞાનતૃષ્ણાની આડે આવી શકી નહીં. ઉત્તમ વાચન અને ઉત્કૃષ્ટ ચિંતને એમને વિશિષ્ટ સર્જન તરફ વાળ્યા હતા. એમના સર્જનરાશિમાંનું ઉત્તમ પરિણામ તે ‘ડિવાઇન કોમેડિ’ નામક મહાકાવ્ય.

આ મહાકાવ્ય ત્રણ ખંડમાં વહેંચાયેલું છે : ઇન્ફર્નો, પર્ગેટોરિયો અને પેરેડિસો; એટલે કે નરકલોક, શોધનલોક અને સ્વર્લોક. અન્ય મહાકાવ્યોમાં હોય છે તેનાથી વિપરીત રીતે આ મહાકાવ્યમાં નાયક છે કવિ પોતે. આ પણ આ મહાકાવ્યની એક વિશેષતા છે. પ્રથમ ખંડ નરકલોક એ પાતાળલોક છે; દ્વિતીય ખંડ શોધનલોક એ પર્ગેટરિ પહાડનો પ્રદેશ છે અને તૃતીય ખંડ સ્વર્લોક એ અનંત અવકાશનો પ્રદેશ કે વિસ્તાર છે. પ્રથમ ખંડ નરકલોકના આરંભે કાવ્યનાયક દાન્ટેની ઉક્તિ છે :

**‘In the midway of this our mortal life,
I found me in gloomy wood, astray
Gone from the path of direct :’**

(આપણા આ મર્ત્ય આયુની અધવચ્ચે જોઉં છું તો સીધા માર્ગથી ફટાઈને અઘોર અરણ્યમાં આવીને ઊભો છું :)

અહીં ખ્રિસ્તી ધર્મની મનુષ્યના જીવનની મર્યાદા અંકાઈ છે તેનો ઉપયોગ દાન્ટેએ કર્યો છે. ખ્રિસ્તી ધર્મશાસ્ત્રમાં મનુષ્યનું જીવન ૭૦ વર્ષનું આંકવામાં આવ્યું છે. આથી જ્યારે પ્રથમ પંક્તિમાં દાન્ટે ‘In the midway of this our mortal life’ – આપણા આ મર્ત્ય આયુના મધ્ય ભાગે – એમ કહે છે ત્યારે સ્થૂળ રીતે તેમની ઉંમર ૩૫ વર્ષની છે, કારણ કે આ મહાકાવ્યના સર્જનનો આરંભ ઈ. સ. ૧૩૦૦માં થયેલો અને ત્યારે દાન્ટેની ઉંમર ૩૫ વર્ષની હતી. પરંતુ આ તો એક સ્થૂળ વાત થઈ. પણ તાત્પર્યાર્થ તો એ છે કે હું જાણે જીવનની અધવચ્ચે કોઈ અઘોર અરણ્યમાં ભૂલો પડ્યો છું. આમ અઘોર અરણ્યમાં ભૂલા પડવાના નિર્દેશથી આરંભાતું આ કાવ્ય અંતે ત્રીજા ખંડમાં અનંત પ્રકાશમાં ભળી જવા સાથે પૂર્ણ થાય છે.

(કમશ:)

જેઈમ્સ જોયસ નવલિકાકાર | સુરેશ શુક્લ

જેઈમ્સ જોયસે ‘ડબલીનર્સ’ ઈ. સ. ૧૯૧૪માં પ્રસિદ્ધ કર્યું. એ સમયના સુવિખ્યાત વાર્તાકારોમાં ટોમસ હાર્ડી, જહોન ગાલ્સવર્થી, હેન્રી જેઈમ્સ, ડી. એચ. લોરેન્સ, મોંપાસા અને સમરસેટ મોમને ગણાવી શકાય. જોયસે તેના સમકાલીન વાર્તાકારોની પરંપરાગત વિભાવનાથી તદ્દન મુક્ત રહેવાનું પસંદ કર્યું. વાર્તામાં સુમેળભર્યો પ્લોટ હોવો જોઈએ, સબળ પાત્રસૃષ્ટિ, આદિ, મધ્ય અને અંતની સુરેખતા સાચવી, મંગલ તત્ત્વોનું જ નિરૂપણ કરવું, વાર્તાની નાયિકા કે નાયક માટેની ચોક્કસ પ્રકારની પસંદગી, ટૂંકા સંવાદ અને નાટ્યાત્મક ઘટનાને કોઈ પણ પ્રકારે અગત્ય આપી નથી. જોયસ એટલે કે ક્યારેક જાતીય આકર્ષણની જોમભરી ગતિ – અને ક્યારેક અકલ્પ્ય એવું અરાજકત્વ પ્રેમનાં ઉષરણો સાથે દોટ મૂકતાં ક્યારેક ઊથલપાથલ કરતાં... કરાવતાં ઉન્મૂલિત પાત્રો આપ્યાં. આ પાત્રોની નજદીક ડબલીન શહેર હોય અથવા ડબલીન શહેરથી થોડે દૂર કોઈ પરગણું હોય. જોયસની આ વાર્તાઓમાં સામાન્ય માનવીની (ડબલીનર્સ) મૂળભૂત સ્થિતિ અને સમસ્યાઓ કેવી રીતે રજૂ કરી છે એ તપાસીએ. આજે પણ જોયસની વાર્તાકાર તરીકેની ખ્યાતિને કોઈ આંબી શક્યું નથી. જોયસને સમજવો એ સૌ વાચક માટે પડકાર છે. આ એક નમ્ર પ્રયાસ છે.

૧. 'ઈવી ૩ ઇન ધ કમિટી રૂમ'

આ વાર્તામાં ડબલીન શહેરની મ્યુનિસિપલ ચૂંટણી (૧૯૦૬) સમયનું વાતાવરણ છે. ચૂંટણીપ્રચારકોના જાણે ધંધાદારી ગ્રૂપમાં ઓલ્ડ જેક, મેથ્યુ ઓમ્નોર, જહોન હેન્સી, કોફ્ટન અને લિયોન્સ છે. જો હીન્સ... પીઠ પત્રકાર હોવાને લીધે ડબલીનર્સની રુચિ સમજીને સમાચારપત્રોમાં લેખો લખે છે. ચૂંટણીપ્રચારકોની પાસે તો અર્થલાભની ગણતરી સ્પષ્ટ છે. ડબલીન સમાજના મુઠ્ઠીભર બૌદ્ધિકો રાજકારણીઓના કાવત્રાથી તંગ આવી ગયા છે. બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની ધૂસરીને દૂર કરવા ડબલીનર્સ અસમર્થ બન્યા છે, કારણ કે 'હોમરૂલ' જે સફળ કરવાની બૌદ્ધિકોને આશા હતી, એ પેલા બ્રિટિશરોના ખુશામતિયાઓએ જ ખોરવી નાંખી. આઈરીશ પ્રજામાં જાણે દેશદાઝની ભાવનાનું ઝરણુ સુકાઈ ગયું અને ખુશામતિયાઓએ એડર્વર્ડ સાતમાના સત્કાર સમારંભનું આયોજન કર્યું; સખેદ કહેવું પડે કે આઈરીશ પ્રજા પેલા ઓમ્નો પારનેલની શહાદતને ભૂલી ગયા. એક વખત એવો સમય આવ્યો કે થોડા યુવાનો શેરીઓમાં ભેગા મળીને ગીત ગાતા...

**'He is dead. Our Uncrowned King is dead.
O, Erin, mourn with grief and woe
For he lies dead whom the fell gang
of modern hypocrites laid low.'**

વાર્તાકાર કટાક્ષ કરતાં કહે છે કે આપણા વિશ્વમાં રાજકારણીઓના ખુશામતિયાઓની ક્યારેય ખોટ પડવાની નથી. આખી વાર્તામાં પારનેલ અને કાઈસ્ટનો સંદર્ભ ગૂંથાયેલો છે.

૨. 'એવલીન'

એવલીનને ઘરેલુ વાતાવરણમાંથી મુક્ત થવાની તક છે પણ તેનું મનોબળ નબળું છે. આઈરીશ યુવતી પિતાના રૂઢિચુસ્ત માનસને કારણે એક પ્રકારનો સંતાપ અનુભવે છે. બાળપણમાં માની હૂંફ મળેલી એ સંસ્મરણોને મનોમન ઘૂંટીને તાજાં રાખવા પ્રયત્ન કરે છે. આ યુવતી ઘરની બારીએથી રસ્તા પર જતા લોકોને ધીરે ધીરે બદલાતા જુએ છે પણ અફસોસ ! – એ બદલાવ તેના માટે અશક્ય છે !' એવલીન જાણે ખાલીપો અનુભવે છે. તેને ક્યારેક ફેંકનું સાંનિધ્ય દિલસોજી આપે છે. એમના મૈત્રીસંબંધમાં કોઈ આવકારદાયક પરિણામની આશા નથી. લેખક એવલીનની મનોવ્યથામાં સૂર પુરાવતાં કહે છે... 'જગતમાં કોણ સુખી છે ? કેવું સુખ...?'

'Happiness is something transient.' જોયસની વાર્તાસૃષ્ટિમાં એવલીનનું પાત્ર સૌ વાચકવર્ગ માટે રસપ્રદ બને છે.

૩. 'કલે'

'કલે'માં મેરિયા કેન્દ્રસ્થાને છે. સામાન્ય વાતચીતમાં તેને 'યસ ડીયર' અથવા 'નો ડીયર' બોલવાની ટેવ પડી છે. ડબલીન સમાજમાં મેરિયાને તેના સ્વજનો 'વેરિટેબલ

પીસક મેઇકર' તરીકે ઓળખે છે. મેરિયાનું બૌદ્ધિક સ્તર સામાન્ય હતું પણ ઋજુ સ્વભાવને લીધે નાનામોટા સૌની સાથે ભળી જતી. દર વર્ષે 'હેલો ઇવ'ની ઉજવણીમાં યુવાનો મોટી 'કેઇક' બનાવીને તેમાં વીંટી છુપાવતા. યુવતીને 'કેઇક'માંથી છુપાવેલી વીંટી શોધવાની રમત હતી. જે યુવતીને 'વીંટી' મળે તેનાં લગ્ન નજદીકના સમયમાં થાય એવી માન્યતા હતી. 'હેલો ઇવ'ની ઉજવણી પહેલાં લીઝી ફ્લેમિંગ કહ્યા કરે : 'આ વર્ષે તો મેરિયાને જ વીંટી મળશે... અને તે તો 'સ્વીટહોમ, સ્વીટ હોમ' કરતી નવા ઘેર જશે.'

કેટલાંય વર્ષો સુધી 'હેલો ઇવ'ની રમત યોજાતી રહી પણ મેરિયા માટે વીંટી મેળવવાની શુભ ઘડી ન આવી. આમ છતાં તેના મુખારવિંદ પર નિરાશાની કરડી રેખાઓ નહોતી જણાતી. મેરિયા ખોટું હાસ્ય વેરીને હતાશાને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતી. વાસ્તવિક રીતે મેરિયા પેલા જહોન કીટ્સની મેડીલીનની માફક પોરફિરોનાં દિવાસ્વપ્નો જોવા ટેવાયેલી નહોતી. 'હેલો ઇવ'ના ઉત્સવ પછી મેરિયા થોડા દિવસ માટે ડ્રમકોન્ડ્રા (ડબલીનની ઉત્તરે એક નાનકડું શહેર) જતી. અહીંયાં લેખકે ટ્રામમાં લોકોની ભીડ અને બરફવર્ષાનું વર્ણન કર્યું છે. ડોનાલીને ત્યાં મેરિયા નાનાં ભૂલકાંઓ સાથે રમતી અને ક્યારેક એકાદ-બે ગીતની પંક્તિઓ ગાતી :

(અ) 'આઈ ડ્વેલ ઇન અ માર્બલ હાઉસ...'

(બ) 'વોટ શેલ આઇ ડુ વિથ ધિસ એબસર્ડિટી – ઓ હાર્ટ, ઓ ટ્રબલ્સ હાર્ટ...'

આ પ્રકારની પંક્તિઓ સાંભળીને જો ડોનાલીની આંખમાં આંસુ ભરાઈ જતાં.

૪. 'ધ રેડ'

'ડબલીનર્સ' વાર્તાસંગ્રહની છેલ્લી અને ખૂબ જ લાંબી વાર્તા. જેને લઘુનવલ પણ કહી શકાય. વાર્તાનું શીર્ષક વાંચીને કદાચ સામાન્ય વાચકવર્ગને જરાપણ આકર્ષણ ન થાય. પણ સ્વાભાવિક કુતૂહલ જગવે છે. વાર્તાની કથાવસ્તુ કાંઈક આ પ્રમાણે છે :

જૈફ વયે પહોંચેલા મિસિ મેલીન્સ, જુલિયા કેટ અને તેમની ભાણેજે નાતાલના ઉત્સવની ઉજવણી માટે 'મોકેન પાર્ટી' એટલે સંગીતસંધ્યાની સાથે ખાણીપીણી માટેનું સુંદર આયોજન કર્યું હતું. આ પાર્ટીમાં ગેબ્રિયલ કોનોરી અને ગ્રેટા... (ગાંવની ગોરી) પણ આવી. ગેબ્રિયલ સ્થાનિક શાળામાં શિક્ષક તરીકે કામ કરતો, તેની સાહિત્યરુચિને અને સારા વાચનને કારણે ગમે ત્યારે સારું વક્તવ્ય આપી શકતો. ગેબ્રિયલની માતાની લાંબી માંદગીથી એ ખરેખર તંગ આવી ગયો હતો અને પરિણામે તે રોજબરોજના કામમાં એકાગ્રતા લાવી શકતો નહીં. પણ જ્યારથી તેને ગ્રેટાનો સાથ મળ્યો ત્યારથી તેના દિવસો અમુક અંશે સુધાર્યા હોય એમ તેને લાગ્યા કરતું. આ પાર્ટીમાં નશાખોર ફેડી, વરણાગીવેડા કરતો બ્રાઉન અને બાર્ટલ ડાર્સીની હાજરી હતી. પણ કમનસીબે પેલા વ્યસની ફેડી અને સ્વચ્છંદી બ્રાઉને પાર્ટીની મજા બગાડી. ડાર્સીએ 'ધ લાસ ઓફ ઓગરીન' ગીત શરૂ કર્યું અને એ ગીતના શબ્દો ગ્રેટાને કાને પડતાં જ એ ગમગીન બની ગઈ. ક્યાં પેલા માઇકલનો સુરીલો કંઠ અને ક્યાં ડાર્સીનો ઘોઘરો અવાજ ! ગ્રેટાને જૂનાં સંસ્મરણો તાજાં

થયાં. ગેબ્રિયલે ગ્રેટાને ફરી મુડમાં લાવવા પ્રયત્ન કર્યો. આવી પરિસ્થિતિમાં પાર્ટીમાં વધુ રહેવું એ બંને માટે યોગ્ય નહોતું. બહાર બરફવર્ષા અને વંટોળે માઝા મૂકી હતી. ગેબ્રિયલ અને ગ્રેટા લાંબી ડ્રાઇવ કરી હોટલના રૂમે પહોંચ્યા. ગેબ્રિયલે ગ્રેટાને સહાયન માટે દૂરાગ્રહ કર્યો. પણ ગ્રેટા તેના માઇકલ સાથેના રોમાન્સનાં સંસ્મરણો અને પેલા સુરીલા ગીતના શબ્દોમાં જ ખોવાઈ હતી. અચાનક ગ્રેટા ગેબ્રિયલને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી :

‘વર્ષો વીત્યા છે, કોણ જાણે કેવી નિર્જન જગ્યાએ માઇકલની કબર ઉપર બરફના થર લાગ્યા હશે, આજે તો હું તેની કબર પર, બેચાર ફૂલો મૂકવા પણ નથી જઈ શકતી.’

આ દર્દભરી કથની સાંભળીને ગેબ્રિયલની આંખમાં આંસુ ઊભરાયા.

જોયસ કહે છે :

‘One by one they were all becoming shades. Better pass boldly into other world, in the full glory of passion, than fade and wither dismally with age.’

દરેક મનુષ્યને હયાતીમાં જ કીર્તિનો કળશ ચઢતો નથી. ભવિષ્યની ભીતરમાં ડોકિયું કરવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન ન કરવો એ જ સૌને માટે હિતાવહ છે.

૨૬મી મે, ૨૦૦૮

r

સમીક્ષા / ગ્રંથાવલોકન

વરવી વાસ્તવિકતાઓનાં ન્યૂડ-રિયલ વાર્તારૂપો ! | રાધેશ્યામ શર્મા

['એક હતો હું'] : લેખક : શ્રીકાન્ત શાહ, પ્રકાશક : આર. આર. શેઠની કંપની, 'દ્વારકેશ', રોયલ એપાર્ટમેન્ટ પાસે, ખાનપુર, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧, ૨૦૦૮, પૃ. ૧૯૧, કિં. રૂ. ૧૫૦/-]

ધ્યાનપાત્ર 'સિગ્નેચર'વાળા સર્જક શ્રીકાન્ત શાહ એમનો પ્રથમ સાહિત્યસ્પર્શ 'એક' નામના કાવ્યસંગ્રહમાં અવતારીને - ૧૯૭૨ આસપાસ - આવ્યા ત્યારે આ લખનારે સંગ્રહમાંની એક કાવ્યપંક્તિ પ્રસ્તુત કરેલી : 'રે બધાથી હું પરિચિત સર્વદા / કિંતુ ન કો' મારા થકી' -

આજે ૨૦૧૦માં, ૩૮ જેટલાં વર્ષ પછી શ્રીકાન્ત એમનો 'પહેલો અને છેલ્લો વાર્તાસંગ્રહ' રજૂ કરતાં એનું નામ આપે છે : 'એક હતો - હું.' કાવ્યસંગ્રહ 'એક'વાળો જે હું હતો તે બધાથી પરિચિત હતો કિંતુ કોઈ કવિ-લેખકના 'હું'થી પરિચિત નહોતું ! હવેની પરિસ્થિતિ કેવીક છે ? જાણવા નિવેદન વાંચીએ :

‘આ વાર્તાઓમાં ક્યાંક હું પ્રગટ થાઉં છું... ક્યાંક તમે... ક્યાંક મારી-તમારી અપ્રગટ રહી ગયેલી વાસ્તવિકતા અથવા તો ક્યાંક... કોક સામે બેઠેલા વૃદ્ધ માણસે પહેરેલાં ચોકઠાં જેવી છલના.’

‘હું’ની, ‘હું’ બહારની કે બીજાની પ્રગટ-અપ્રગટ વાસ્તવિકતા છલનામયી રીતિએ નિરૂપાઈ હોય તો પહેલી નજરે તો ઘણી આકર્ષક લાગે. તે નિર્જલ હોય કે કાજલયુક્ત પણ 'જિંદગીની નીંભર અને ખાંગી થઈ ગયેલી' વાસ્તવિકતાને છંછેડ્યા વગર જંપી ન શકે.

કબૂલ કરવું પડે કે વાર્તાકર્તાએ વિવિધ ફોર્મને 'આગવી રીતે' રચ્યું છે. પ્રત્યેક કળાનિષ્ઠ વાર્તાકાર આગવી રીતે સર્જન કરે, તાત્પર્ય કે કથાની 'કન્ટેન્ટ' જ લેખકને 'ફોર્મ' રચવાની ટેકનિક તરફ દોરી જાય. પણ મહત્ત્વનો પ્રશ્ન એ રહે કે સામગ્રી સ્વ-રૂપ આકૃત કરવા જેવી સંસિદ્ધ થઈ છે ? સામગ્રીની વિપુલતા કે સમૃદ્ધિ કૃતિને કળાત્મક બનાવી શકે કે કેમ એ મુદ્દો વિચારણીય છે - જે પ્રત્યેક વાર્તાનાં આસ્વાદ-આલોચના વિના અત્રે શક્ય નથી.

સંગ્રહની પહેલી વાર્તા 'કન્વેચર બેલ્ટ પરનો માણસ'માં લેખકની - વર્તનયાદી ખચિત ઝીણી નિરીક્ષણશક્તિ સમૃદ્ધ સામગ્રીની વિપુલતા સાથે છતી થાય છે પરંતુ ટૂંકી વા-ર-તાને અપેક્ષિત 'સિંગલ ઇફેક્ટ', ડિ-ફ્યૂઝ થઈ જતી અનુભવાય. નાયક નટવરલાલને પશુઓ જેવી ખરીઓ હતી તે અંતે ઘસાઈ ગઈ ત્યાં સુધીમાં લેખકનું લક્ષ્ય 'ઇન્ડિવિજ્યુઅલ ઇઝ કન્વેર્ટેડ ઇન્ટુ માસ-પીપલ' બતાવવામાં જેટલી વર્તન-ક્રિયાઓ

દર્શાવે તે રસપ્રદ જરૂર છે પણ એનાં પ્રલંબ વર્ણનો કળા-અપેક્ષિત સંયમનો અભાવ સૂચવે છે. બાકી નાયકનું જાત-નિષ્કાસન આ આંતર-અવલોકનમાં સચેત ઊપર્યું છે : ‘એટલે કે ...હું આરબનું ઊંટ બની ગયો. મારામાંથી હું જ તગેડાઈ ગયો.’ (પૃ. ૨૧)

આવા ‘હું’ને વાર્તાલેખકનો માનવો કે નહીં, તે પ્રત્યેક પાઠકનો સબ્જેક્ટિવ ઇલાકો છે ! ‘હું’નું ઇન્ફલેશન માણવું હોય તેમણે ‘હું... એટલે અમસ્તી અમસ્તી ઘટના’ વાર્તાનો અંત વાંચવો.

એક સરરિયલ પોએમના સ્તરે રચના પરિણમી છે : ‘અને હું... એક આખેઆખું કેસૂડાનું વૃક્ષ બની... મારા જ ડ્રોઇંગરૂમ વચ્ચેવચ ઊગી જવા જમીન ઉપર મારા બેઉ પગોને મજબૂતીથી ગોઠવું છું.’ (પૃ. ૩૧)

અહીં સુરેશ જોષીનો અંતરઆત્મા શ્રીકાન્ત પર વારી જાય કે તેમણે ‘અમસ્તી અમસ્તી ઘટના’ને યથાર્થ ‘મોડર્ન શોર્ટ (રિપીટ) સ્ટોરી’નું ફોર્મ, સ-રસ સાચવ્યું છે.

તો ‘વાદળી નાયલોનની દોરી’ આલ્ફ્રેડ હિચકોક્ની સસ્પેન્સ થ્રીલનો – વધુ પ્રલંબનરીતિથી – અનુભવ પીરસે છે. કોણ માને છે. અદ્યતન વાર્તાલેખક (બેશક, નાયક મારફ્ત) કન્સેપ્ટ ફીડિંગ... અભિપ્રાયોના – જંતુ નથી વેરતા ? દા.ત.

Man is nothing but an idea... concept... by which we measure our pleasure and pain... (પૃ. ૯૬)

‘રાબેતા મુજબનો એક માણસ... અમૃતલાલ’ પણ કર્તાની કલમનો એક નાદર નમૂનો નથી શું ?

‘લાંબાં લાંબાં વર્ષો’ના બુઝર્ગનું શારીરિક ચિત્રણ દોસ્તોયેવ્સ્કીની કથાકૃતિ ‘ઇન્સલ્ટેડ એન્ડ હ્યુમિલિયેટેડ’ની યાદ જગાવી ગયું : ‘આમ દરવખત આંગળાને કાથી સાથે ઘસ્યા કરવાથી ડોસાને હાથે આંટણ પડ્યાં હતાં અને વાંકા વળી બેસી રહેવાથી તેની છાતી ઊંડી ઊતરી ગઈ હતી.’... ત્યાંથી આગળ એક ક્લોઝ-અપની સૂક્ષ્મતા નીરખીએ :

‘એ ટપકાં જેવી આંખ ધીમે ધીમે બારણાના છિદ્ર પાસે આવી ઊભી રહેતી... છિદ્ર સાથે ગોઠવાતી અને પછી છિદ્રના ગોળાકારમાંથી પસાર થઈ ધીમે ધીમે ડોસાની આજુબાજુના વાતાવરણને વીંધતી, આજુબાજુ ફેલાઈ જતી.’ (પૃ. ૨૭)

ડોસાની ચકળવકળ ધૂમતી આંખોને ‘તસુએ તસુ જમીનને સૂંઘતી’ દેખાડીને નેત્ર-નાસિકાના ઇન્દ્રિયવ્યત્યયનો પ્રયોગ સાધ્યો છે.

‘બિલોરી કાચ જેવી આંખો પહેરેલો માણસ’ પ્રતીકપ્રધાન કથનનો એક વિસ્તાર છે. દેવચકલીઓ અને કૂતરાની સફેદાશ એકબીજામાં ઓતપ્રોત થઈ જાય, ડોસો સેડિસ્ટ મેનિયાકની માફક યુવતીને દોરડાથી ફટકારવા માંડે અને અંતે ડોસાની પશ્ચાત્તાપભરી બંદગી સાથે કૂતરાનો વિલક્ષણ મરણિયો ઉછળાટ – લેખકની નિયોરિયલ અનોખી આલમનો અહેસાસ કરાવે છે.

‘ઉન્માદ’નો લેન્ડસ્કેપ પાંચ-સાત માણસોના ઉતાર-ચડાવને આશ્વેષમાં લે છે. લેખકનો દાવો છે કે આ કથા અસત્ય ઘટના હોવા છતાં એના પરથી ‘દોઢેક હજાર જેટલી હિંદી ફિલ્મો’ બની શકે. તેઓ સાચે જ સાચા છે કે ઉન્માદવશ ‘કેટલી હંદે જાડી જાડી અને બરછટ

સનસનાટી’ – આવી વાર્તા દ્વારા સર્જી શકે છે. દા.ત., રસિક છાબરાની ઘોર અનૈતિકતાની સજા સપનના મુખે આ રીતે લેખક જાહેર થવા દે છે :

– તેને બંને આંખોથી આંધળો કરી દેવો.

– તેને બંને કાનથી બહેરો કરી દેવો.

– તેની જીભ કાપી નાખવી.

(પૃ. ૧૨૬)

પછી રસિક છાબરા તથા લાલાકાકાની પ્રોપર્ટી વડે લેખક સૂચવે છે કે ‘Life Affirmative Behavioural School’ સ્થાપવી (પૃ. ૧૨૭). (કર્તાનું અહીં બેલેન્સિંગ એક્ટ દેખાય ?)

‘ગુડ નાઇટ... સ્વીટહાર્ટ !’ કથા-વાર્તા જેવી નથી રચાઈ પણ ‘રહસ્યકથા’ છે એમ કર્તાએ સ્પષ્ટ કર્યું છે તોયે શરૂઆતમાં પાત્રોના પરિચય-પ્રવેશ ઉપરથી થાય કે આને નાટ્ય-રહસ્ય-કથા પણ કહી શકાય. ફોર્મની દૃષ્ટિએ લેખકે નિજી નિવેદનમાં કહ્યું છે કે વાચક પોતાની રીતે આ કથાનો અંત કે આકાર નક્કી કરી શકે છે માટે કથાને (નળે દમયંતીને વનમધ્યે છોડી મૂકી હતી એમ ?) છોડી દીધી છે ?

ફ્રી-ફોર્મનો આવો પ્રયોગ – વાચકમાત્રને સ્વતંત્રતા અર્પવાનો યશ શ્રીકાન્તને ખાતે જાય – કે ના જાય ?

કોણ જાણે કેમ પૂરા સંગ્રહમાં વાર્તાકારની ચિકિત્સક દૃષ્ટિ, આદર્શ-મૂલ્યોની ગરવી કરતાં વરવી સંકુલ સ્થિતિગતિ ચીંધવામાં વિરલ કૌશલ્ય સિદ્ધ કરી શકી છે.

‘ત્રણ અક્ષરના પડછાયા’માં એક માણસ ડ્રોઇંગરૂમમાં, બીજો રસ્તા ઉપર અને ત્રીજો માણસ – મરી જાય છે ! ભરતભાઈ, દીપક ઓઝા, સમીર મરચન્ટના કીડા-વિશ્વમાં કર્તા એમની કી-હોલિક વોયનરિસ્ટિક દૃષ્ટિથી કેવાં કેવાં દર્શ્યો પેશ કરે છે ! દા.ત. આંખોમાં ગઈ રાતની વ્હિસ્કી અને મીતા સાથેના પ્રીમેચ્યોર ઇજેક્યુવેશનની બાઘાઈ હતી. (પૃ. ૧૩૯) પોતાની વિધવા બહેન તદ્દન નગ્ન અવસ્થામાં... ભેગી કરેલી બે બેન્ય ઉપર... હેડમાસ્તરના નપાવટ દીકરા મનોજ સાથે... (પૃ. ૧૪૩) ‘ડિવોર્સી અને ચોંટી ગયેલી ફેલોપીન-ટ્યૂબવાળી ઘઉંવર્ણી સ્ત્રીને પ્રેમ કરતા હતા’ (પૃ. ૧૩૯) વગેરે વગેરે..

જ્યારે વાર્તાઓ, ઉપર્યુક્ત વર્ણનો સાથે અન્ય વેશ-પરિવેશાન્તરોમાં વિલસી વિકસતી હોય ત્યારે ભાવકને લેખકનો નાયક દીપક ઓઝા સાંભરે, જે ‘પોર્નો-ફિલ્મ જેવી એક્ટિંગ કરવા, ક્યારેક ક્યારેક શિલાજિત ચાટી’ લે છે !

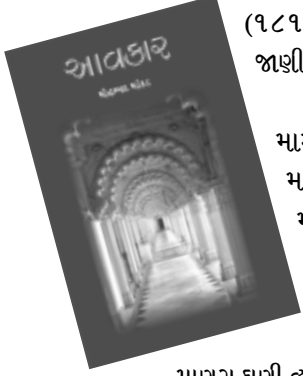
વાર્તાલેખકની હિંમતને દાદ દઈ તેમણે આઠેક વાર્તાઓ રાલ્ફ સ્ટ્રાઉસ, એ. ડી. ડ્વીન, રિચાર્ડ હાર્ડવીડ, હાલ ડ્રેસનર જેવા અહીં અજાણ્યા વિદેશી લેખકોની વાર્તા-આકૃતિઓનાં રૂપાંતર, પોતાની રીતે રમતાં મેલ્યાં છે. ‘હારબંધ પડેલાં મડદાં’ વાંચીને તો લુઈ બ્યુનેલની ફિલ્માંકિત સૃષ્ટિ ફરીથી કલ્પનાનેત્ર સમક્ષ રેલાઈ રહી...

અનુ-આધુનિક કાળની વાર્તા-રીતિઓથી તદ્દન વિભિન્ન, આધુનિક સમયનું નિયો-રિયલ, ન્યૂડ-રિયલ, સર-રિયલ કથાવિશ્વ પાત્રાનુરૂપ ભાષાકર્મ દ્વારા આલેખવા બદલ શ્રીકાન્ત શાહને ધન્યવાદ. ‘એક હતો હું’ માણ્યા પછી ‘એક છું હું’ સંગ્રહની અપેક્ષા, એની પ્રતીક્ષા કરશે...

સરળ નિબંધઆલેખનમાં ગંભીર અર્થબોધ | દિનેશ દેસાઈ

['આવકાર' (નિબંધ)]: લે. મોહમ્મદ માંકડ, પ્ર. ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, રતનપોળનાકા સામે, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧, પ્ર. આ. ૨૦૧૦, ડિમાઈ સાઈઝ, પાર્ક પૂર્વ, પૃ. ૧૦+૧૫૪, કિં. રૂ. ૧૧૦/-

અંગ્રેજી નવલકથાકાર જેન ઓસ્ટિન (૧૭૭૫-૧૮૧૭) લખે છે કે, 'વાસ્તવિક જીવનનો આનંદ અને વિષાદ મારા માટે નવી નવી કથા લઈને આવે છે. જે મારા વાચકો માટે પણ નવો નવો અનુભવ બની રહે છે.' જેન ઓસ્ટિન 'પ્રાઇડ એન્ડ પ્રેજ્યુડીસ' (૧૮૧૩) માટે પણ જાણીતાં છે. આ કથા પરથી નિર્માણ પામેલી ફિલ્મ પણ જાણીતી છે.

સામાન્ય રીતે માણસના જીવનમાં બનતાં નાનાં-મોટાં પ્રસંગ-ઘટના મારફતે જીવનને ચાલકબળ મળતું રહે છે. આ ઈંધણ અથવા ઊંજણ માનવમનને ઊર્જિત કરી મૂકે છે. નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, ચિંતક મોહમ્મદ માંકડ (૧૯૨૮) જીવનના વાસ્તવબોધને પ્રમાણીને પોતાના નિબંધઆલેખનમાં પણ સરસ રીતે રજૂ કરે છે. 'આવકાર' નામના નિબંધસંચયમાં તેઓએ ખૂબ સરસ સવાલ કરીને વાત માંડી છે :

'છેલ્લે, તમે તમારા પાડોશી સાથે સ્નેહથી ક્યારેય વાતચીત કરી છે ? માણસ ઘણી વ્યક્તિઓ સાથે સંપર્ક રાખે છે, ઘણા નવા સંબંધો બાંધે છે, પણ પોતાના પાડોશી સાથેના સંબંધો કાયમ મીઠા રાખવાનું કામ ભાગ્યે જ કરે છે. પાડોશી સાથેના સંબંધોમાં પણ પત્ની સાથેના સંબંધ જેવું છે. માણસ એની સાથે પ્રેમ કરવાના બદલે ઝઘડો કરવા જલદી તૈયાર થઈ જાય છે. ઘર પાસે પડેલા કચરા માટે, દીવાલ પાસે ઢોળાયેલા પાણી માટે, કાગળના ડૂંચા માટે બે પાડોશીઓ વચ્ચે ગાળાગાળી થઈ જાય છે અને મારામારી થઈ જાય છે.' (પૃ. ૭૦, ૭૧)

મોહમ્મદભાઈનું વિશાળ અને વ્યાપક ફલક પરનું વાચન એમનાં લખાણોમાં સતત ઝળકતું અને ઝબકતું રહે છે. બોલાયેલો શબ્દ ક્યારેક કોઈને મીઠો પણ લાગે તો ક્યારેક બોલાયેલા શબ્દની કડવાશ કોઈને જીવનભર કનડતી રહે. આથી જ શબ્દ તોળી, જોખીને બોલાવવાનું કહેવાયું છે. તેઓએ ઉપયોગમાં લેવાતા શબ્દ અંગે એક નિબંધમાં કહ્યું છે કે ક્યારેક સહજપણે બોલાયેલા શબ્દો પણ કોઈના માટે અસરકારક બની રહે છે. શબ્દનું અર્થગાંભીર્ય દર્શાવતાં તેઓએ નોંધ્યું છે કે, "બાલ્યાકનું જાણીતું વાક્ય પેરિસની ટેલરિંગ ફર્મ પર આ રીતે લખાયેલું જોવા મળે છે : ગોડ મેડ મેન, વી મેડ ધીમ જેન્ટલમેન. વાત સાચી છે. વસ્ત્રોથી મનુષ્યની સુંદરતાનો નિખાર આવે છે, એનું વ્યક્તિત્વ ખીલે છે.' (પૃ. ૩૭)

'કેલિડોસ્કોપ' શ્રેણીના નિબંધોનું ૧૭મું પુસ્તક એટલે 'આવકાર'. સાદી અને સરળ ભાષામાં લખતા લેખકની કલમ દૈનિકપત્રના વાચક માટે વિહરતી હોઈને સરેરાશ વાચકને લક્ષિત કરીને વહેતી રહે છે. એમાં જીવનનું રસાયન, અનુભવનો અર્ક અને વાસ્તવના દિશાનિર્દેશ પણ

જાણ્યે-અજાણ્યે આવી મળે છે. કદાચ આ બધું જ એમનાં ગદ્યખંડોને વાચનક્ષમ અને લોકપ્રિય બનાવે છે. આત્મહત્યાનો વિચાર કરનાર યુવાન એમનાં લખાણો વાંચ્યા બાદ જિંદગીને બાધમાં ભરીને ઘરે પાછો ફરે છે તો, એમનું કોઈ લખાણ વૃદ્ધાશ્રમમાંથી મા-બાપને પાછાં ઘરે લઈ આવવા પણ પુત્ર-પુત્રવધૂને પ્રેરે છે. લેખકની અને એ રીતે શબ્દની આ શક્તિ છે. નવલકથા અને ટૂંકી વાર્તા કરતાં આ પ્રકારનું લખવું એ જરા જુદા પ્રકારનું અને સર્જનાત્મક પણ ખરું. પરંતુ આ પ્રકારના નિબંધઆલેખનમાં લેખક ઓર નિખરીને વ્યક્ત થતા રહે છે.

લેખકની શૈલી રસાળ અને રોચક છે. સરળ બાનીમાં તેઓ કઠીક જીવનનો અર્ક આપી દેતા હોય છે. એથી જ એમના નિબંધો માણવાલાયક બની રહે છે. પુસ્તકમાં રજૂ થતા ૩૦ નિબંધ એ રીતે આનંદદાયી, બોધદાયી વાચનસફર બની રહે છે. માણસને પોતાનાં પદ-પ્રતિષ્ઠા અને હોદ્દા કેટલાં વહાલાં છે એ આમ તો કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર પડે. નિવૃત્તિની લગોલગ આવી ગયા પછી પણ ખુરશી છોડવી કોઈને ગમતી નથી. તો, માંદગીના બિછાનેથી છેલ્લા શ્વાસ લેતાં પણ માણસ જિજ્ઞાસા છોડી શકતો નથી. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે તો શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં અર્જુનને કહ્યું જ છે કે, 'બધા ધર્મોને છોડીને તું મારી પાસે આવ.' લેખક યોગ્ય સમય આવ્યે છોડતાં શીખવાનો નિર્દેશ પણ કરી આવ્યો છે. તેઓએ પોતાની નિરાળી શૈલીએ દષ્ટાન્ત આપીને નોંધ્યું છે કે, 'માણસની એક ઉંમર આવે છે, જ્યારે બીજા કોઈને ખબર પડે કે ન પડે પણ તેને પોતાની પોતાની ક્ષીણ થતી જતી શક્તિઓની ખબર પડે જ છે. એડેનોર કોનરાડે યુદ્ધથી છિન્નબિન્ન થઈ ગયેલા જર્મનીને ઊભું કરવા માટે તોતેર વર્ષની ઉંમરે ચાન્સેલરનું પદ સ્વીકાર્યું, પણ ચૌદ વર્ષ પછી સિત્યાશી વર્ષની ઉંમરે જ્યારે એનું કામ પૂરું થયું ત્યારે પોતાની મેળે જ એણે ચાન્સેલરપદ છોડી દીધું, જ્યારે છોડવાની વાત આવે છે ત્યારે મોટા ભાગના માણસો એ છોડી શકતા નથી.' (પૃ. ૮)

'આવકાર'માં રજૂ થતા લેખોને આવકાર આપવાનું મન થાય એનું એક કારણ એ પણ ખરું કે, લેખક પોતાની લેખિનીમાં કાવ્યબાનીની કુમાશ અને નજાકત પણ ઉમેરે છે. આથી જ એમનાં લખાણને રસક્ષતિ વિના માણવાં, મમળાવવાં ગમે. તેઓએ 'ઝડપથી બદલાઈ રહેલા સમયમાં સુખી જીવન જીવવાની કલા' મિષે અવલોક્યું છે કે, 'તમે ક્યારેય તારાથી મહેલા આકાશ સામે નજર કરી છે ? તમે સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તના રંગોને ક્યારેય માણ્યા છે ? ફૂલો, વૃક્ષો, વનસ્પતિ સાથે દોસ્તી બાંધી છે ? ઝરણાના કાંઠે બેસી એકલા એકલા એનો અવાજ સાંભળ્યો છે ? પક્ષીઓના સંગીત પર ક્યારેય ધ્યાન આપ્યું છે ? જંગલમાં, વગડામાં, નદીકાંઠે, પહાડોમાં ક્યારેય ફર્યા છો ખરા ? ચોમાસાની ધરતીની ભીની સુગંધ ક્યારેય અનુભવી છે ? તમારાં નાક, કાન, આંખનો ઉપયોગ યોગ્ય રીતે કરશો તો જરૂર તમને આ બધી વાતોમાં રસ પડશે અને જો તમને આવી વાતોમાં રસ નહીં પડે તો તમે જિંદગીની કોટડીમાં કેદ થઈ જવાના.' પૃ. ૭૯, ૮૦

લેખક ક્યારેક ક્યારેક નિબંધોમાં સરસ મજાનાં પ્રેરણાદાયી સુવાક્યો પણ નિપજાવી આપે છે. જુઓ : 'પ્રાપ્તિ કે તૃપ્તિ માટે માણસની પોતાની જે કલ્પના હોય છે એ કલ્પના બહારની વસ્તુ એને સુખ આપી શકતી નથી.' (પૃ. ૫૧), 'જ્ઞાનીનું સૌથી પહેલું જ્ઞાન એ હોય છે કે

એ જાણે છે કે એ બહુ જ ઓછું જાણે છે.’ (પૃ. ૬૮), ‘જે વ્યક્તિ પોતાના માર્ગમાં પડેલી, ખસેડી ન શકાય એવી મહાકાય શિલાનો સ્ટેપિંગ સ્ટોન તરીકે – આગળ વધવાના પગથિયા તરીકે ઉપયોગ કરી શકે છે એ જ જીવનમાં આગળ વધી શકે છે અને કશુંક પ્રાપ્ત કરી શકે છે.’ (પૃ. ૮૧), ‘જેની બોલ-ચાલમાં અને રહેણીકરણીમાં કૃત્રિમતા હોય એની નમ્રતા ઉપર ક્યારેય વિશ્વાસ મૂકશો નહીં.’ (પૃ. ૧૩૬), ‘પોતાની હોશિયારીનો ફાંકો રાખનાર બહુ ચતુર અને હોશિયાર વ્યક્તિ આવી જ રીતે (કાગડાને કોયલ છેતરે છે એમ) છેતરાય છે.’ (પૃ. ૧૫૪)

શતાબ્દી વર્ષ નિમિત્તે કવિવર ઉમાશંકર જોશી પણ કેમ યાદ ન આવે ? ઉ. જો.એ એમ કહીને ગુજરાતી ભાષા અને ગુજરાતી લોકોનો મહિમા કર્યો છે કે, ‘એ તે કેવો ગુજરાતી, જે હો કેવળ ગુજરાતી ?’ મોહમ્મદભાઈએ પણ પોતાનાં એકાધિક આલેખનોમાં માતૃભાષા ગુજરાતીની ગરિમાને પોંખી બતાવી છે. અહીં ત્રણ લેખનાં શીર્ષક પણ ધ્યાનાર્હ છે. (૧) માતૃભાષા ઉપરના પ્રેમની હૃદય હચમચાવી મૂકે એવી વાત, (૨) ગુજરાતી બોલો, ગુજરાતી વાંચો, ગુજરાતી લખો, (૩) ભૂલો ભલે બીજું બધું, માતૃભાષાને ભૂલશો નહીં. આ સંચયમાં માતૃભાષા ગુજરાતીને વધુ ને વધુ પુરસ્કૃત કરવામાં આવી છે. સાથે જ બદલાયેલાં પરિવેશ અને સમાજ સામે પણ નુકતેચીની કરવામાં આવી છે. એકંદરે સમગ્ર સંચયમાંથી પસાર થતાં વાચક-ભાવક માટે ‘આવકાર’ સંતર્પક બની રહે છે.

એક અલ્લડ સ્મિત-ગીત | ગુણવંત ઉપાધ્યાય

એક અલ્લડ છોકરી (ગઝલસંગ્રહ): કવિ : ડૉ. દિલીપ મોદી, પ્ર. આ. ૨૦૦૮, પ્રકાશક : સાહિત્યસંગમ, બાવાસીદી, પંચોળી વાડી સામે, ગોપીપુરા, સુરત-૩૯૫ ૦૦૧, ડેમી સાઇઝ, પૃ. ૧૧૦+૧૦, કિં. રૂ. ૧૧૦/-

બિલકુલ અરૂઢ શૈલીમાં લખતા આધુનિક કવિ શ્રી રમેશ પારેખ તેમની એક ગીતપંક્તિ આમ લખે છે :

એક છોકરી ના હોય તો કેટલા અરીસાઓ

સામટા ગરીબ થઈ જાય છે !

શાશ્વત ચૈતન્યથી છલકતી છોકરી એટલે કલા અને આ કલા સામાન્યોને હાથવગી થતી નથી, સાધનાનો ધૂણો ધખાવનાર પર થોડી રીઝે ખરી ! અને જે કલાકારને કલા સ્વયં ચાહવા લાગે એની હાલત માઈકલ જેક્સન, નરસિંહ કે મીરાં જેવી જ થાય એમાં શંકાને સ્થાન નથી.

આપણે જેમના સંગ્રહ વિશે વાત કરવા જઈ રહ્યા છીએ એ તબીબ કવિ-ગઝલકાર પણ ગઝલ-ઈરાની સુંદરી જેના ઉછેરમાં અરબી સંસ્કારનું સ્થિતિ થયેલ છે – એના પર નિહાવર છે એવું એમના દ્વારા પ્રકાશિત ગઝલ સંગ્રહોની સંખ્યા અને ગુણવત્તાના આધારે સહેજે કહી શકાય.

અરબી-ફારસી સંસ્કારબીજ તરીકે સુફીઈઝમની પાયારૂપ ઉપાસના પદ્ધતિ ઇશકે-હકીકી

અને ઇશકે-મિજાજ એ ગઝલના આંતર સ્વરૂપમાં અખૂટ અને અમીટ રસતત્ત્વનું સ્થિતિ ભર્યું છે તો સૌષ્ઠવ, માર્દવ, હંમેશાં તરોતાજા રાખતી ક્ષમતા, માધુર્ય – રસકેન્દ્ર અને લાઘવે ગઝલને લાક્ષણિકતા બક્ષી છે. આથી જ ગઝલ ચંચળ, કોમળ, નિર્મળ, શીતલ સંગીત કી દેવી સ્વરસજની અનુભવાય છે. જ્યાં કમનીયતા, મનોહારિતા અને દર્શનીયતા હોય ત્યાં અલ્લડપણું જાણે કે અનિવાર્ય બની જાય છે. અને એટલે જ ડૉ. દિલીપ મોદી પ્રસ્તુત સંગ્રહનું નામ પણ ‘એક અલ્લડ છોકરી’ આપે છે. અને આ જ શીર્ષક તળે દીર્ઘ નઝમનુમા ગઝલનું સર્જન પણ કરે છે. ઊઘડતા પાને છપાયેલી આ ગઝલના કેટલાક શે’ર આસ્વાદ્ય બન્યા છે; જેમ કે :

એક અલ્લડ છોકરી ઉઠે ગઝલ

રાત છે કાળી અને સ્મરણો ધવલ

S

જોત જોતામાં વહી જાતી સદી

એક અલ્લડ છોકરી જાણે નદી !

S

એક અલ્લડ છોકરી થઈ ગઈ

બરફ

ના, નથી ઉચ્ચારતી એકે હરફ

S

મનની પણ એકાગ્રતા તૂટવા કરે

એક અલ્લડ છોકરી ભૂટવા કરે

પ્રસ્તુત ગઝલસંગ્રહમાં કેલેન્ડર વર્ષ-૧૯૮૨માં ૧૩, વર્ષ-૧૯૮૩માં ૫૦, વર્ષ-૧૯૮૪માં ૩૪ અને વર્ષ-૧૯૮૫માં લખાયેલ ૬ ગઝલો સહિત કુલ ૧૧૩ ગઝલો સંગ્રહિત – પ્રકાશિત થયેલ છે. એમના દ્વારા સર્જાયેલ ગઝલો તપાસતાં પ્રથમ દષ્ટિએ જ કવિ રંગે-તગજીલુલ (પ્રેમરંગ)ના કવિની છાપ ઉપસાવે છે. થોડી રચનાઓમાં તસવ્વુફ (અધ્યાત્મ-દર્શન) અને તખય્યુલ (કલ્પનાસૃષ્ટિ)ની પણ ઝાંખી થઈ આવે છે. પૃ. ૫૭ પર છપાયેલ ગઝલ ‘સૂફી નદી’ રંગે તખય્યુલ તો પૃ. ૪૩ પર છપાયેલ ગઝલ ‘ટહુકી છે સખી’માં ગઝલ સ્વરૂપમાં ત્રણેત્રણ રંગ તગજીલુલ, તસવ્વુફ અને તખય્યુલ માણવા મળે છે.

આ ત્રણે રંગોનો ગઝલમાં વિનિયોગ કવિ મૃદુ મિજાજ હોવાની સાક્ષી પૂરે છે. ગઝલ અને ગઝલકારના કર્તૃત્વને તપાસતાં એ પણ માલૂમ પડે છે કે કવિ દિલીપ મોદીની શાયરીનું ગોત્ર રિવાયતી (પરંપરિત) છે, નહીં કે જદીદ (આધુનિક). ઉર્દૂ ગઝલે સાતમા તબક્કા અને ગુજરાતી ગઝલે પોતાની પરંપરા માત્ર ૧૦૦-૧૨૫ વર્ષોમાં સર્જી અનુઆધુનિકતાના પાંચમા તબક્કામાં પ્રવેશ કર્યો છે. ત્યારે ગઝલોએ સમયની ઝડપ સાથે સાથે જ પોતાનું આંતરબાહ્ય વિશ્વ બદલ્યું છે, વિષયવૈવિધ્યનો વ્યાપ વધતો જ જાય છે ત્યારે સારા કવિએ પણ સમય સાથે ચાલવું જોઈએ. અન્યથા કવિ સ્વયં રચેલ વર્તુળ(ભાવવિશ્વ)માં સીમિત થઈ જવાની પૂરેપૂરી સંભાવનાઓ છે.

રોજ મિટતા જાતા હું મેં થોડા થોડા
રોજ બઢતા જાતા હું મેં થોડા થોડા
ખુદ મેં આને-જાને સે અહેસાસ હૈ
રબ સે મિલતા જાતા હું મેં થોડા
થોડા !

કવિનું વલણ આવું હોવું જોઈએ. કવિ સ્વયં પણ આ વાતથી જરાયે અજાણ્યા નથી એ નીચેના શે'રથી જાણી શકાય છે.

તું તરસના વ્યાપની શંકા ન કર
બુંદમાંથી એક દરિયો થઈ શકું. (પૃ. ૧૦૮)

તો સાથે સાથે જ ગઝલ સાધનાવિષયક સાંપ્રતથી સંભ્રાન્ત નથી :

ચાખ ફળ ! ક્ષણની તપસ્યાનું
'દિલીપ'
સ્વાદ સૌ બદલાઈ ચાલ્યા
આજકાલ. (પૃ. ૧૦૭)

છોક આઠમા દાયકાથી જ ગુજરાતી ગઝલપરંપરાની ભાવનગર-સૌરાષ્ટ્ર પછીની તરતની 'ગઝલસ્કૂલ' એવા સુરત-રોઢેરની પુણ્યભૂમિમાં શ્વસતો કવિ ગઝલને જ સર્વસ્વ ગણી ધૂણો ધખાવી બેઠો છે ત્યારે નવા-નિરાળા રદીફ સાથે અંતરંગને આ રીતે વાચા આપે છે :

મારી ઈચ્છાનું મૌન હોવું છે
તોય પડઘી જવાય છે સાલું ! (પૃ. ૭)

આ કવિ માત્ર સમયની સાથે ચાલે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ સમય નામના કોઈ ગેબી પદારથને પ્રવાહી બનાવી ગટગટાવી જાય છે :

ગટગટાવી હું ગયો સ્મરણો
બધાં

કોણ કહે છે મેં સમય પીધો નથી. (પૃ. ૮)

દરેક યુગમાં કલાકાર, સાચા કલાકારને વળગી રહેતાં 'અભિશાપ'ને કવિ આ રીતે અભિવ્યક્ત કરે છે ત્યારે જુદા જ 'અંદાજે બયાં'નો આપણને અનુભવ થાય છે :

અંધારું મારું હોવું છે
અજવાળું મારું
શમણું છે.
તારી ખામોશીનું
પુસ્તક
મુશ્કેલીથી વાંચ્યું છે. (પૃ. ૧૬)

કવિ શ્રી ડૉ. દિલીપ મોદીએ ગઝલકાર-કવિ તરીકે કોઈ તખલ્લુસ (ઉપનામ) ધર્યું નથી. તેમ છતાં રમેશ પારેખની જેમ જ સ્વનામને યોજીને મક્તઆના સરસ શે'ર સર્જ શકે છે.

ઉદાહરણ તરીકે મક્તઅના માત્ર ત્રણ અશઆર :

પંખી છું પાંખો વગરનું હું
'દિલીપ'
આભનો ટુકડો મને શાને ધર્યો !
(પૃ. ૪૧)

S

રાહ જોઈ જોઈને થાક્યો
'દિલીપ'
એ ન આવી તો ગઝલ આવી
પડી. (પૃ. ૪૦)

S

વિસ્મયોની યાદી લાંબી છે
'દિલીપ'
મેં વગર પૂછ્યે ગઝલમાં સૌ કહી. (પૃ. ૫૭)

આમ આ કવિ લાંબી-ટૂંકી બહર, છંદવિષયક વૈવિધ્ય સાથે ભાવ-ભાષાને ખેડે છે. એનાં સારાં પરિણામો સાંપડ્યાં છે. છંદવિષયક વાત કરીએ ત્યારે આ કવિને પ્રિય એવો રમલ છંદ ઠેર-ઠેર નજરે પડશે તો લખવાની અતિશયતા એમને દર્શકવાચક સર્વનામ "આ"ના અતિરેક તરફ દોરી જાય છે જેનાથી ક્યારેક ક્યારેક 'આ' દર્શકવાચક સર્વનામ ફાંસ રૂપે ખટકે પણ છે. ડૉ. વિનોદ જોશીના શબ્દોમાં :

ફાંસ જરા શી વાગી ગઈ ને
ખટકે છે કઈ અંદર અંદર

આ સિવાય આ કવિ અસંખ્ય સારા શે'ર નિપજાવી શક્યાના સંતોષનો ઓડકાર કવિપક્ષે અને ભાવકપક્ષે પણ લઈ શકાય છે. કવિ બહુલતા ત્યજી ભાવને, છંદને ઘૂંટી ઘૂંટી લખશે તો હજુ પણ ઘણાં સારાં પરિણામો આવવાની શક્યતા તાગવી, ઈચ્છવી ગમે છે.

આ સમીક્ષા-લેખાંકનું સમાપન પણ રમેશ પારેખના શે'રથી મક્તઅના શે'ર તરીકે :

પથર કરે છે પ્રશ્ન મને હાવભાવ
છે ?
શિલ્પી સિવાય સૌના જવાબો ઉડાવ
છે.

‘પ્રકૃતિપર્વ’ : નિજી અનુભવોની નિસર્ગલીલા | ડૉ. મહેન્દ્ર નાઈ

['પ્રકૃતિપર્વ' : લે. ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ, પ્રકા. રન્નાદે પ્રકાશન, અમદાવાદ, પ્ર. આ. ૨૦૦૮, કિં. રૂ. ૭૦/-]

ડો. ભગીરથભાઈ બ્રહ્મભટ્ટ ‘શબ્દના સાધક’ છે, આરાધક છે. ‘માનવતાનાં ભેરુ’થી ખાસ્સા ઓળખાયા – પોંખાયા છે. લલિતનિબંધની ભોંય પર પ્રથમ ડગલું માંડતા ‘પ્રકૃતિપર્વ’ લઈને આવે છે. આ સંગ્રહના નિબંધોમાં ‘પ્રકૃતિ’ સાથેનો પનારો નિબંધકારનો ‘વિશેષ’ બનીને આવ્યો છે. નિબંધકાર નિવેદનમાં નોંધે છે : ‘આમ તો અહીં એક તરફ પ્રકૃતિ છે, તો બીજી બાજુ વસ્તુઓ છે. બંને વિષયોમાં ઈન્દ્રિયો દ્વારા અનુભવાતાં સંવેદનોની એક અનુભૂતિનું આલેખન છે.’ (નિવેદન) ‘પ્રકૃતિપર્વ’ ઊજવવાનું શું કારણ ? નિબંધકાર લખે છે : ‘માણસ પ્રકૃતિ અનુસાર જીવતો જ નથી. જીવવા માટે એ પ્રકૃતિને આદર્શ માનતો નથી. પ્રકૃતિ પ્રમાણે જીવી શકતો નથી. કાં તો એને ઊંચે ચડવું છે અથવા નીચે વિકૃતિમાં ગબડવું છે. મોટેભાગે તો માણસ વિકૃતિ તરફ ધકેલાઈ રહ્યો છે. સંસ્કૃતિનો દાવો કરીને વિકૃત બનવાનો માણસનો આ ઉપક્રમ ખરેખર કેવી વિડંબના સર્જે છે ? માણસ પ્રકૃતિથી દૂર જઈને શું સિવિલાઈઝેશન (સભ્યતા) અને કલ્ચર (સંસ્કૃતિ)ની દિશા તરફ જઈ રહ્યો છે ? કેવળ ભોગવવું – ભોગવિલાસ માણસો એ ભોગવવા માટે પ્રકૃતિનો ભોગ લેવો પડે તો લેવો પડે એ આજના માણસનું લક્ષ્ય છે.’ (પૃ. ૫૫-૫૭) અહીં ‘પ્રકૃતિપર્વ’નાં નિબંધોનો ‘સમ્બન્ધ’ પણ જોવા-જાણવા મળે છે.

‘પ્રકૃતિપર્વ’ નિબંધસંગ્રહમાં કુલ અઠ્ઠાવીસ નિબંધ છે. જેમાં શિયાળો-ઉનાળો-ચોમાસું – પેટાઋતુઓ – ઋતુઓનો ઠાઠમાઠ, ઋતુઓની ઋતુ લીલાઓ આલેખાઈ છે. જેમાં ગામગંધ છે, લીમડાની માયા છે, લીમડાની સૌ ડાળ મીઠી છે, શરદ અને શિશિર છે, ધાબળા-તાપણાં-પતંગપર્વ છે, ઉનાળાનો આતંક છે, પ્રભાવ છે, આશ્ચર્ય છે. તડકાનો મંડપ છે, તો તડકાની તસવીરો છે. અષાઢનો પગરવ છે – અષાઢની બીજી બાજુ છે. શ્રાવણી રંગની જાજમ છે, છાલક છે. ભાદ્રપદની પગલીઓ છે, ભરપૂર ભાદરવો પણ છે. વરસતો વરસાદ અને પાછોતરો વરસાદ છે. જળજોગણ છે, તો સ્મૃતિમાં સચવાયેલાં ચોમાસાનો સ્વાદ છે, વિદાય લેતા વરસાદને પત્ર પણ છે.

‘ગામગંધ અને હું’ નિબંધમાં પોતાના ગામ સાથેનાં સંસ્મરણો ‘ગંધ’ રૂપે વિસ્તરે છે. જેમાં ધૂપ-નૈવેદ્યની ગંધ, ભસ્મની ગંધ, હવાડાના પાણીની ગંધ, કાદવની ગંધ, ખાળકૂવાની ગંધ, બકરાઓની ગંધ, દાજી ગયેલી ખીચડીની ગંધ, ઝઘડાની ગંધ, છીંકણીની ગંધ, કણજી-મહુડાની ગંધ, ગુવાર-મગ, તુવેરની ગંધ છે. આમ, અહીં ગામડાંની જિવાયેલી ક્ષણોને શબ્દસ્થ કરી છે. નિબંધકાર લખે છે : ‘માણસોની ગંધ બદલાઈ છે, પ્રકૃતિ તો એવી ને એવી જ છે.’ (પૃ. ૪) ‘માણસોની ગંધ’ બદલાઈ છે, એમાં ‘માણસાઈ’નો ગ્રાહ નીચે ઊતર્યો છે, એવો ગર્ભિત સંકેત ભળાય છે. ‘નિસર્ગલીલા’માં નિસર્ગનાં તત્ત્વો આકાશ, જળ, ફૂલ, પાન, ગરોળી, કીડી, અને માણસની લયલીલાને અહીં આકારે છે. સૃષ્ટિના ચૈતન્યમાં રહેલા રહસ્યને – અકળલીલાને વાયક સામે ખુલ્લાં કરી છે. સૃષ્ટિમાં રહેલા નિરાકારને આકાર આપવાનો યત્ન છે. કહો કે આકારનો – સાકારનો મહિમા કર્યો છે. જુઓ : ‘આકારનાં આશ્વાસનો જ આપણને ટકાવે છે, નિભાવે છે. રૂપનાં સર્જનોમાં નિરાકારનો જે મહિમા પડ્યો છે એની જ વાત ઘણી મોટી છે.’ (પૃ. ૭) પાંચ તત્ત્વોમાંના ‘જળ તત્ત્વ’ વિશે જળના જુદા જુદા પોંઝ આપણી સામે સરસ

રીતે મૂક્યા છે. ‘ચાતકની તૃષ્ણાતુર ઊઘડેલી મુખમુદ્રામાં ઝિલાતું જળ, ગુલાબની પાંખડીઓ પર ઝાકળ રૂપે ઠરેલું જળ... પ્રિયતમને ભેટવા જતું નદીનું જળ, સૌને પોતાનામાં સમાવી લેતું સાગરજળ... દર્શનીય કન્યાના ગાલ ઉપરના તલ જેવું તળાવ જળ... નિર્દોષ બાળકના હાસ્ય જેવું ઝરણાનું જળ... સંચેલા ઘરની નાળોમાંથી વાછટરૂપે ઊતરતું જળ... ભીંજવતું જળ અને કોરું જળ ! ખારું જળ અને મીઠું જળ. વહેતું જળ અને સ્થગિત જળ. જળ જાણે જીવનનો પર્યાય...’ (પૃ. ૭) જળનાં જુદાં જુદાં રૂપ – જળનું મૂલ્ય અમૂલ્ય જતાવે છે. ‘લીમડાની માયા’ અને ‘લીમડાની સૌ ડાળ મીઠી’ નિબંધમાં ‘લીમડા’ પ્રત્યેની આત્મીયતા વ્યક્ત થઈ છે. અહીં નિબંધકારનો લીમડા સાથેનો ‘અંગત નાતો’ વ્યક્ત થયેલો જોઈ શકાય છે. તો લીમડા સાથેનાં સ્મરણજુલાના હડદોલા પણ અહીં આલેખાયા છે. લીમડા સાથે વણાયેલ ભાઈ-બહેનના સંદર્ભને મૂકી નિબંધકાર લીમડા સાથેના ઓરમાયા વર્તનને પણ આલેખે છે. જુઓ : ‘લીમડાની સ્થિતિ દીકરી જવી. આંબા જેટલી દરકાર લીમડાની કોઈએ ક્યારેય લીધી છે ?’ (પૃ. ૧૪) ઘટાળો લીમડો જ્યારે કપાય છે ત્યારે, લીમડાને ‘તાજી હજામત કરાવેલા બ્રાહ્મણ જેવો’ (પૃ. ૧૯) કલ્પતાં નિબંધકારમાં લીમડા પ્રત્યેની મમતા જ વધુ જણાય છે. ‘શિશિરનો ઉત્સવ’, ‘ઠંડીનો ઠાઠમાઠ’, ‘શરદની નાભિમાં ઠંડી’, ‘ધાબળાને તાપણાંને નહિ ગાંઠતો શિયાળો’, ‘તાપણે બેઠું જીવતર’ વગેરે નિબંધોમાં શિયાળાનું સૌંદર્ય, શિયાળાનો ઠાઠમાઠ આલખાયાં છે. નિબંધકાર ‘ઠંડીને સૃષ્ટિના વૈભવની મોંઘી મૂડી’ (પૃ. ૨૩-૨૪) કહી શિયાળાના દિવસોનો સ્મૃતિ-પટારો ખોલી આપે છે. આ સંસ્મરણો વાયકને પણ શિયાળાના શૈશવના દિવસોમાં લઈ જાય છે. એવું એક સ્મરણ જુઓ : ‘મને મારા બાળપણના દિવસો યાદ આવે છે, નિશાળે જતો કંપતો હું, દૂધ ભરાવવા ડેરીએ જતો ધૂજતો હું, વહેલી સવારે બા ઊઠતાં ઠંડીથી ડરતાં ડરતાં, સિસકારા બોલાવતાં... ઠંડી ડરાવતી, ઠંડી લલચાવતી... ઠંડી પાસે બંને સદ્ગુણો છે. હું એ બંનેથી પરિચિત છું. ઠંડીથી ડરીને નિશાળે નહિ ગયાનાં પ્રમાણો છે. અને ઠંડીમાં હિંમત કરીને દોડવા જવાનું – વાંચવા ઊઠવાનાં દષ્ટાંતો પણ છે. બંને અનુભવોનાં કેન્દ્રમાં ઠંડી છે.’ (પૃ. ૩૧) ‘ઉનાળાનો આતંક’, ‘ઉનાળાનો પ્રભાવ’, ‘ઉનાળાનાં આશ્ચર્યો’, ‘તડકાનો મંડપ’, ‘તડકાની તસવીરો’ વગેરે નિબંધોમાં ઉનાળાનું લેખકે જોયેલું-અનુભવેલું સંવેદન છે. અહીં ‘છંછેડાયેલા ફણીધર’ જેવા સૂર્યની શક્તિનો પરચો છે. તો, ઉનાળાનો પ્રભાવ-પ્રતાપ અને આશ્ચર્યો પણ અહીં છે. ઉનાળાના આતંકનું એક દશ્ય જુઓ : ‘પ્રભાતમાં જ પરસેવો છૂટે છે ને સવારમાં સળગી રહ્યાનો અનુભવ થાય છે. બપોરે કેડીઓ ઉપર કરક્યુ નાંખાઈ જતો હોવા છતાં તડકાનાં તોફાનો સૌથી વધારે માત્રામાં આતંક જમાવે છે.’ (પૃ. ૪૫) ઉનાળાનો પ્રભાવ પાથરતાં નિબંધકાર લખે છે : ‘ખાટલો ઢાળી સહેજ આડે પડખે થયા અને ક્યાંયથી નિદ્રાદેવી આંખોમાં વસી જાય છે, બપોરે પક્ષીઓ જંપી જાય છે અને અવાજો ઠરી જાય છે પછી પણ આકર્ષણ ગુમાવી બેઠેલા અતિશૂન્ય આખલાની જેમ પડી રહ્યો છે’ (પૃ. ૪૯) અહીં ઉનાળાના પ્રભાવ માટે ‘રતિશૂન્ય આખલા’ની ઉપમા નિબંધકારની કલ્પનાનો વિશેષ બની રહે છે. ઉનાળાના પ્રભાવ-પ્રતાપની સાથે ઉનાળાનું આશ્ચર્ય પણ છે. જુઓ : ‘વસંતના આગમને આકાશ નિરભ બને. એનું સૌંદર્ય કામુકતાને નિમંત્રણ આપે. પુષ્પો પ્રગટે છે – મધુકરો એનાં મધુ પીવા ગુંજારવ કરે છે. આશ્રવૃક્ષોને સારા દિવસો

બેસે છે, તેનો ઠસ્સો ભારે છે, કોયલને એની કૂખમાં સંતાડી ટૌકા કરાવે છે, જળમાં સૂતેલી પોયણીની આંખો ઊઘડી જાય છે. વસંતનાં પગલાં નજીક ને નજીક આવતાં સંભળાય છે. ઉનાળાના તાપથી અકળાયેલી કન્યાઓ વસંતની લહેરોમાં હસી પડે છે. રાજ થઈ જાય છે. અશોકનાં વૃક્ષો પર રાતાં પુષ્પો બેઠાં છે – એ ‘સ્વાગતમ્’નો સૂર પ્રગટાવે છે. અનંગ રાજા જાણે ફરવા નીકળ્યો હોય એવું કામઘેરું વાતાવરણ બની જાય છે, ઉનાળો ત્યારે ક્યાં ઉનાળો રહે છે ? (પૃ. ૫૨) અહીં ‘જોગી’ નહીં પણ ‘ભોગી’ ઉનાળાનું આશ્ચર્ય જોઈ શકાય છે. ઉનાળાનું આકરું અને અકારું રૂપ ‘તડકા’માં પણ જોઈ શકાય છે. ‘તડકા’ને નિબંધકાર ‘ગામાત પાડો’ (પૃ. ૫૮) કહીને ઓળખાવે છે. જેમાં તડકાના ‘કામાંધ’ રૂપનો નિર્દેશ મળે છે. નિબંધકાર પોતાના કેમેરામાં તડકાની તસવીરો ખેંચે છે, જેમાં તડકાનો તિરસ્કાર જ નહીં, આવકાર પણ જોઈ શક્યા છે. જુઓ : ‘તડકાને આવકાર આપનારા કોઈ નથી – એવું સાવ જ નથી... તડકાને ખેતરો આવકારે છે. શેઠ આવકારે છે. વૃક્ષો આવકારે છે, છાંયા આવકારે છે, જળાશયો આવકારે છે, જળ આવકારે છે. તડકાની ભાષાનો ભાવ એ તત્ત્વો સમજી શક્યાં છે, એટલે જ તો ખેતરમાં લહેરાતી બાજરી તડકાને જોઈ શરમાય છે. લજિજલ બને છે ! એની એ લજજામાં – શરમમાં તડકાને આવકારવાનો સંકેત છે.’ (પૃ. ૬૦) અહીં તડકાને આવકારતાં ‘પ્રકૃતિનાં તત્ત્વો’ની ભાષા-ભાવ પામતાં નિબંધકાર પ્રકૃતિમાં ‘માનનીય ભાવો’ ભાળી શકે છે. જે તેમનો પ્રકૃતિ પ્રત્યેનો ‘પાક્કો પ્રેમ’ સૂચવે છે. ‘અષાઢનો પગરવ’, ‘અષાઢની બીજી બાજુ’, ‘શ્રાવણી રંગની જાજમ’, ‘શ્રાવણી છાલક’, ‘ભાદરવો ભરપૂર વહે છે’, ‘ભાદ્રપદની પગલીઓ’, ‘વરસતો વરસાદ’, ‘પાછોતરો વરસાદ’, ‘જળજોગણ’, ‘સ્મૃતિમાં સચવાયેલા ચોમાસાનો સ્વાદ’, ‘વિદાય લેતા વરસાદને એક પત્ર’ વગેરે નિબંધોમાં ‘ચોમાસું’ જૂજવા રૂપે વ્યક્ત થયું છે. ચોમાસાના – અષાઢ, શ્રાવણ, ભાદરવાને જે રીતે ઝીલ્યા – ઝૂલ્યા છે, તેનું ઝૂલણ છે. મેળાઓનો મહિનો ‘શ્રાવણ’ને નિબંધકાર ‘સહાયતાનો ધર્મ’ કહી ઓળખાવે છે. અહીં શ્રાવણના રેલી જતા રૂપને ઝીલવાની – શ્રાવણી છાલકને માણવાની વાત છે. તો ભરપૂર ભાદરવાને નિબંધકાર ‘ચાલાક મહિનો’ (પૃ. ૮૫) કહીને ઓળખાવે છે. એનું આવનજાવન અનિશ્ચિત હોય છે, તેથી જ ને ! ભાદરવામાં શ્રાદ્ધ ભાદરવી પૂનમ, ભાદરવાનો તાપ, ભાદરવાની ભીંડી, ભાદરવાનાં ચાંચડ-માંકડ, જીવ-જીવાત, ઓતરા-ચિતરાનો તાપ, સ્વનસૃષ્ટિની વસંત જેવાં ‘માસ વિશેષ’ સ્મરણોને આલેખે છે. ‘વરસતો વરસાદ’માં વરસાદી દૃશ્યને આરપાર જોવા-જતાવવાનો યત્ન કરે છે. જુઓ : ‘તમે કોઈ કોલેજ જતી કન્યાને વરસતા વરસાદમાં જોઈ છે ? વરસાદના સ્પર્શથી કન્યામાં થતી પરિવર્તનોની નાજુક નોંધ લીધી છે ? વરસાદ એ તો ધરતી ઉપરનો પ્રેમી છે... વરસતા વરસાદમાં તમે પવનને થંભી ગયેલો જુઓ કે પ્રાણીઓની પાંપણો ઢળેલી જુઓ, ડુંગરાઓને તપ કરતા જુઓ કે ઝાડોને ધ્યાન ધરતા જુઓ તો નવાઈ ન અનુભવશો, એ વરસતા વરસાદને ઝીલે છે. પ્રકૃતિ માત્ર પ્રકૃતિનો સ્વીકાર કરે છે.’ (પૃ. ૧૦૧) અહીં નિબંધકારની પ્રકૃતિ પ્રત્યેની ‘નિસબત’ જોવા મળે છે. આગોતરા વરસાદનાં વધામણાં થાય છે, પણ પાછોતરા વરસાદ પ્રત્યેનું ઓરમાયું વર્તન નિબંધકારની પ્રકૃતિને કહે છે. જુઓ : ‘પહેલો વરસાદ ઘણી લાંબી પ્રતીક્ષા પછી આવતો હોઈ, એનાં માનપાન સાચવવામાં આપણે મણા રાખતા નથી. ધરતીને સ્નેહથી ભીંજવી કશુંક

નવસર્જન કરવાનો યશ પહેલા વરસાદને ફાળે જતો હોય છે, પણ થયેલા સર્જનની સાચવણી અને સંવર્ધન કરવાનું કામ તો પાછોતરા વરસાદને ફાળે જતું હોય છે. પાછોતરો વરસાદ ન હોય તો ? ખેડૂતો પાપમાલ થઈ જાય. ડૂંડામાં બેઠેલા દાણાને પોષવાનું, પક્વતાની પરાકાષ્ટાએ પહોંચાડવાનો યશ પાછોતરા વરસાદને ફાળે જાય છે.’ (પૃ. ૧૦૫) આપણે ઘણી વાર સાંભળીએ છીએ કે ‘આ પાછલા વરસાદે લાજ રાખી છે.’ આમ, અહીં પાછોતરા વરસાદનો ‘ન્યાય’ આલેખાયો છે. નિબંધકાર ઉવેખાયેલાને ઉગાડવા માટે ‘જીવ બાળતા’ રહ્યા છે, એ પણ ‘પ્રકૃતિનું પર્વ’ જ છે ને ! ‘જળજોગણ’ નિબંધમાં ૨૦૦૫ના ચોમાસામાં આવેલા ‘જળસંકટ’ની વાત છે. નિબંધકાર પ્રકૃતિનાં રમ્યરૂપોને જેમ જોઈ શક્યા છે, તેમ રુદ્રરૂપોને પણ બરાબર તાકી શક્યા છે. જુઓ : ‘પવનનો પ્રાસ ખોવાઈ ગયો કે ખોરવાઈ ગયો ? આકાશમાં છિદ્રો તૂટ્યાં કે ધરતીમાં ઝરા ફૂટ્યા ! દિશાઓ તૂટી ગઈ કે જલનિધિના ભંડાર લૂંટાવા માંડ્યા ? સમુદ્રએ માઝા મૂકી કે પ્રાણશક્તિએ પરચો દેખાડ્યો ? જળદેવીએ આમ જોગણનું રૂપ કેમ ધારણ કર્યું ? એ જોગણે ગુજરાતની ભૂમિને ધમરોળી દીધી. જ્યાં જ્યાં સ્થળ હતાં, જ્યાં જ્યાં બંધ હતા, સડકો હતી એ બધાને પોતાના અસ્તિત્વની ઓળખ ભૂંસીને એ જળજોગણ એવી તો ગાંડી થઈ કે એણે પોતાના કેશ છૂટા મેલી દીધા !’ (પૃ. ૧૦૮-૧૧૦) પ્રકૃતિની પ્રાણશક્તિનો પ્રચંડ આક્રોશ અહીં લખાયો છે. કુદરત ક્યારેક આશ્ચર્ય તો ક્યારેક પ્રશ્નાર્થ દ્વારા તેની ‘લીલા’ને રજૂ કરે છે, તેવો સંકેત નિબંધકાર આપે છે. ‘કુદરતનો રંગ અને જિંદગીની ડિઝાઇન’માં ૨૦૦૧માં કચ્છ-ગુજરાતમાં આવેલા ભૂકંપની ભયાનકતા છે, તો એ ભૂકંપની સંહારલીલામાં ક્યાંક શ્રદ્ધાના ચમત્કારો પણ જોવા મળ્યા છે. રામ રાખે તેને કોણ ચાખે ? એવી સબળ શ્રદ્ધાના દર્શન રજૂ કરતાં નિબંધકાર લખે છે : ‘ભૂજમાં ભૂકંપ થયો અને ત્રણસો કિલોમીટર એની ખાનાખરાબી થઈ. હજારો કિમી સુધી એના આંચકા અનુભવાયા અને બે કિલોમીટર દૂર માધાપરમાં કશું થયું નહિ. શા માટે ? એક પથ્થર જ પડ્યો અને માણસ મૃત્યુ પામ્યો અને આખા મકાનનો કાટમાળ એના ઉપર પડ્યો અને દસ દિવસે કોઈ માણસ જીવતો નીકળ્યો ! મોટા મોટા શક્તિશાળીઓ ‘સ્વાહા’ થઈ ગયા અને કોઈક માસૂમ બાળક બચી ગયું.’ (પૃ. ૮૪) કુદરતની લીલા અપરંપાર છે, એવું અહીં સૂચવાય છે.

આમ, ‘પ્રકૃતિપર્વ’ના સમગ્ર નિબંધોમાંથી પ્રકૃતિનાં તત્ત્વોને અનુભવતા – આલેખતા નિબંધકારનો ‘હું’ પણ ઊઘડતો રહ્યો છે. અહીં ‘હું’ હળવો થઈને ઊઘડ્યો છે, ત્યારે વાચકને હળવી ગોઠડીનો અનુભવ પણ થાય છે. પણ એ જ ‘હું’ આત્મા-પરમાત્મા-આધ્યાત્મિક ઊંચાઈ ઉપર બેસીને વ્યક્ત થયો છે, ત્યારે વાચક પણ ભારેખમ બની જાય છે. ભગીરથભાઈના ‘પ્રકૃતિપર્વ’ના આ નિબંધોમાં કૃતકતા ઓછી, પ્રાસાદિકતા વધુ મળે છે. તેથી જ આ નિબંધો હાથવગા ન રહેતાં, હૈયાવગા બની શક્યા છે.’

‘પ્રકૃતિપર્વ’ના નિબંધોમાં નિબંધકારનું કુતૂહલ પણ ઉલ્લેખનીય બની રહે છે. નિબંધકારની આંખમાં રહેલું વિરમયનું વિશ્વ અને વિશ્વનું વિરમય વાચકની આંખમાં ‘અચંબો’ આંજે છે. જુઓ :

s ‘કીડી ક્યાંથી લાવે છે સરનામું ! કેવી રીતે પામે છે આહારકણ !’ (પૃ. ૬)

૬ ‘કાળઝળ લૂ ઝરતા પ્રકોપી દિવસો સૂનકાર અનુભવે છે. આવા ઉનાળામાં લીલાછમ દેખાતા લીમડાને મારે પૂછવું છે કે તારી લીલીછમ ઘટાનું રહસ્ય શું છે ?’ (પૃ. ૪૬)

૭ ‘ચકલીઓ અને કાગડાઓ આ વરસતા વરસાદમાં શું કરતાં હશે ? પંખીઓ ક્યાંથી ખોરાક મેળવતાં હશે ? કીડીઓ જે માટીમાં દર બનાવે છે, એ દર આ વરસાદમાં પુરાઈ જતાં હશે ને ! એનાથી કીડીઓનું શું થતું હશે ? એવું જ મંકોડાઓનું.... દરમાં રહેતાં બધાં જ જંતુઓનું... સાપના દરમાં પાણી પ્રવેશી ગયા પછી સાપ ક્યાં જતો હશે ? સાપનું શું થતું હશે ?’ (પૃ. ૧૦૦)

૮ ‘પંખીઓ ચોમાસામાં શું કરતાં હશે ?’ (પૃ. ૧૧૭)

૯ ‘વરસાદ ખૂબ વરસતો હોય ત્યારે કીડી, મંકોડાનું શું થતું હશે ? કીડીના દરમાં પાણી ભરાઈ જાય ત્યારે કીડીઓ કેવી વેદના અનુભવતી હશે ?’ (પૃ.)

નિબંધકારના સર્જકકર્મને રજૂ કરતાં કેટલાંક વાક્યો –

(૧) આકાશ એક બિલોરી કાય છે. (પૃ. ૬)

(૨) નિર્દોષ બાળકના હાસ્ય જેવું ઝરણાનું જળ. (પૃ. ૭)

(૩) અંધારું એ નિરાકાર છે. એને આંખો ફૂટે છે ત્યારે પ્રભાતિયું થાય છે. અંધારાના ચહેરા ઉપર પણ ઉજાસનાં પુષ્પો પ્રગટતાં હોય છે. (પૃ. ૮)

(૪) રોટલો આરોગતા ભિક્ષુકો રોટલો જ નહિ, છાંયો પણ આરોગે છે. (પૃ. ૧૯)

(૫) પવન પણ આકર્ષણ ગુમાવી બેઠેલા રતિશૂન્ય આખલાની જેમ પડી જાય છે. (પૃ. ૪૬)

(૬) શિયાળાની સવારનો કૂણો તડકો મૂળા જેવો મીઠો લાગે છે. (પૃ. ૩૬)

(૭) પહેલો વરસાદ અષાઢની નાભિમાંથી નીકળતો હોય છે. (પૃ. ૭૧)

‘પ્રકૃતિપર્વ’ના નિબંધોમાંથી પસાર થયા પછી – કેટલીક સાવધાની પણ રાખવા જેવી હતી, તેવું લાગે છે. ‘પ્રકૃતિપર્વ’માં એકના એક વિષય ઉપરના અનેક નિબંધો છે. એ બધા જ ‘એક નિબંધ’ બની શક્યા હોત તો વધુ સારું થાત. તો ક્યાંક ક્યાંક હળવી વાત આત્મા-પરમાત્મા-અધ્યાત્મની ઊંચાઈ પર પહોંચી જાય છે, ત્યારે પણ વાચક તો ‘ભૂતળ ભક્તિ’ જ માગતો હોય છે. (પૃ. ૪૦, ૪૪, ૬૩, ૬૯.) ટાળ્યાં ટળે એવાં પુનરાવર્તનો પણ અહીં મળે છે, જે પુસ્તક રૂપે મૂકતાં અચૂક ટાળવા જ જોઈએ. (પૃ. ૨૬, ૪૬, ૪૯, ૩૨, ૫૦, ૭૩) તો, ‘નાભિ’ શબ્દનો વારંવારનો વિનિયોગ (પૃ. ૩૦, ૬૯, ૭૧, ૭૭, ૮૦) પણ કહે છે

‘પ્રકૃતિપર્વ’ના નિબંધકાર ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ પાસે સંવેદના છે, અનુભવોનું ભીતરી ભાથું છે, હળવા હાથે લખાતું ગદ્ય છે.

r

પરિષદ-પાથેય

સંકલન : રાજેન્દ્ર પટેલ

અત્યારે સાહિત્ય અને માતૃભાષાના મહિમાનો માહોલ છે ત્યારે આપણા સમયના પ્રસિદ્ધ ફ્રેંચ ફિલસૂફ દેરિદાનો સાહિત્યવિચાર આપણે સૌએ અંકે કરવા જેવો છે. એ કહે છે સાહિત્ય એટલે – “Experience of Being, nothing more, on the edge of metaphysics, literature perhaps stands on the edge of everything, almost beyond everything, including itself. It’s the most interesting thing in the world, may be more interesting than the world.”

સાહિત્ય અંગેનો માહોલ સમગ્ર સમાજમાં બંધાતો જાય છે ત્યારે સાહિત્યયાત્રા દરમિયાનનો એક અનુભવ ટાંકવાનું મન થાય છે. સાહિત્યયાત્રાનો એ અનુભવ, પ્રસંગ ક્યારેય ભુલાશે નહીં. અમે જ્યારે એક શહેરમાં પડાવા નાખ્યો ત્યારે અમને સમાચાર મળ્યા કે એક દિવંગત સાહિત્યકારનાં વયોવૃદ્ધ પત્ની મરણપથારીએ છે. સાંજે અમે એમની તબિયત જોવા ગયાં. સ્વજનો એમના પલંગને વીંટળાઈને ઊભા હતા. કોઈકે એમના કાને નજીક જઈ જોરથી અમારા આગમનની જાણ કરી. બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે એ હાલતમાં એ અચાનક બેઠાં થઈ ગયાં અને મોટેથી બોલ્યાં : “અરે ! અમારા ઘેર મોટા માણસો આવ્યાં છે. એમને જમાડીને મોકલજો.” કહી એ પાછાં પથારીમાં ફસડાઈ પડ્યાં. એ બુઝાતા દીવાએ જાણે અમારા મન, હૃદયમાં સાહિત્યની મશાલ પ્રગટાવી દીધી. આપણા સમાજમાં સાહિત્યકાર પ્રત્યે, એવી સંસ્થાઓ પ્રત્યે, સાહિત્ય અને માતૃભાષા માટે કામ કરતાં તમામ વ્યક્તિઓ માટે ઊંડો આદર છે. સમાજની અપેક્ષા છે કદાચ કે આ બધાં આપણો સાહિત્યવારસો જીવતો રાખશે. એ વૃદ્ધાના અંતિમ શબ્દોએ અમને સમગ્રપણે પ્રતિબદ્ધ બનાવી દીધાં. આ સાહિત્ય, ભાષાનું જતન એ આપણું દાયિત્વ છે, કશાય ભેદભાવ નગર, કશીય મોટી વાત કર્યા વગર. દેરીદા જે માહાત્મ્ય કરે છે એ સાહિત્ય માટે આપણે સૌએ નિસબત દર્શાવવાની તાતી ક્ષણો આવી પહોંચી છે. પરિષદે એના માટે કમર કરી છે.

પરિષદ એક જુદા વળાંકે અને રૂપે ઊભી છે. સમગ્ર પ્રજાનો ભાષાકીય વારસો ધબકતો રાખવો અને આજની પેઢીને, અને આવતીકાલની પેઢીનેય સાહિત્ય અને ભાષામાં રસ પડે, મન બેસે એવું વાતાવરણ આપણે સર્જવું પડશે એટલે જુલાઈ માસના કાર્યક્રમો કેટલા તો મહત્વના છે ખ્યાલ આવશે. કુલ ૧૧ કાર્યક્રમોમાં સૌથી વધુ આકર્ષક કાર્યક્રમ તે પ્રથમ વાર યોજાવેલો ‘રેડિયો ઉદ્ઘોષ તાલીમ’નો કાર્યક્રમ છે. Radio Jockey (RJ) આજની પેઢીનો રસનો વિષય છે. આખો કાર્યક્રમ અતિલોકપ્રિય (RJ) દેવકી સંભાળશે, તો એનું આયોજન અદિતિ દેસાઈ કરશે. હજુ તો જાહેરાત થઈ છે ત્યાં અનેક યુવકો પરિષદનું સરનામું પૂછતાં વધુ વિગત માટે આવી પહોંચે છે. આવનારી પેઢી ઇન્ટરનેટ પર જીવતી પેઢી હશે ત્યારે ઇન્ટરનેટ પર વધુ ને

વધુ ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપલબ્ધ થાય એની પ્રમાણભૂત માહિતી નેટ ઉપર મળી રહે તે માટે પરિષદમાં એક વ્યક્તિ સવારથી સાંજ ઉત્તમ સામગ્રી કમ્પોઝ કરે, સાંજે પૂરું જોવાઈ જાય અને તરત એ 'નેટ' પર અપલોડ થઈ જાય એ પ્રવૃત્તિ હાલ ચાલુ છે. રૂપા મહેતા એનો આર્થિક ભાર તો સંભાળે છે, પરંતુ આ સમગ્ર કાર્યમાં ઓતપ્રોત પણ છે.

આખા માસના કાર્યક્રમ ઉપર નજર નાખીશું તો એ પણ નોંધી શકાશે કે આ કાર્યક્રમોમાં પચાસ ટકા વધુ બહેનોએ ભાર ઉપાડ્યો છે. આ માસે ચાર નવા કાયમી કાર્યક્રમોનો આરંભ થયો : 'આપણો સાહિત્યવારસો' – સંયોજક ઉષા ઉપાધ્યાય, 'કાવ્યપ્રત્યક્ષ' – નવા કવિઓની કાવ્યસભા, સં. રાજેશ વ્યાસ, 'અનુવાદિત સાહિત્ય'નું પઠન – રૂપા શેઠ, 'ગ્રંથ સાથે ગોઠડી' – હરીશ ખત્રી તો નવોદિત સર્જક સાથે સંવાદ, નવોદિત લેખકોના આગ્રહને લઈને ફરી શરૂ કરવામાં આવ્યો છે. આ માસે બાળસાહિત્યનો પણ કાર્યક્રમ છે. નાટ્યપરિક્રમા, રવીન્દ્રભવન અને બુધસભાના કાર્યક્રમો તો કાયમ હોય છે જ, પરંતુ પરિષદ પરિસર ઉપરાંત બહારગામ પણ કાર્યક્રમો અલગ યોજાતાં રહે છે. લોકભાગીદારી આજની પરિષદની મૂડી છે. રા. વિ. પાઠક હોલનું આધુનિકરણ અને પરિસરમાં બદલાતો માહોલ એનું ઉદાહરણ છે. અનેક કાર્યક્રમોમાં લોકોની સામેલગીરી વધતી જાય છે ત્યારે એક રાજીપો થાય છે. સાહિત્યયાત્રા દરમિયાન એ વડીલે મરણપથારીએ ઉદ્ગારેલા પેલા શબ્દ અમને સતત જાગતા રાખે છે. કદાચ એ જ હશે ને પરિષદ-પાથેય અંતે ?

શ્રી પન્નાલાલ પટેલની ૧૦૦મી જન્મતિથિ

સંજીવની પરિવાર અને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સહયોગમાં શ્રી પન્નાલાલ પટેલની ૧૦૦મી જન્મતિથિની ઉજવણી, જાણીતા સાહિત્યકાર શ્રી રઘુવીર ચૌધરીની અધ્યક્ષતામાં તા. ૭-૫-૨૦૧૧ના રોજ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ગોવર્ધનસ્મૃતિ-મંદિરમાં કરવામાં આવી હતી. સંચાલન રાજેન્દ્ર પટેલે કર્યું હતું. તેમણે નવી પેઢીના લોકનિષ્ઠ લેખક અને અધ્યાપક કાનીજ પટેલનો પરિચય આપ્યો હતો. શ્રી કાનજી પટેલે શ્રી પન્નાલાલ પટેલની નવલકથા 'ના છૂટકે'ના વક્તવ્યમાં લેખક લોકકળાના કેવા જાણતલ હતા, તેના દૃષ્ટાંતો દરિયાવ અને રૂમાલનાં પાત્રોમાંથી ચીંધી આપ્યા હતા. આ ઉપરાંત પરેશ નાયકના નિર્દેશનમાં 'મળેલા જીવન'ની વાર્ષિક રજૂઆત સર્વશ્રી ભરત ઠક્કર, આરતી પટેલ, રાજુ બારોટ, અર્ચન ત્રિવેદી, જિગીષા ત્રિવેદી, મોરલી પટેલ, તુષાર દવે અને દષ્ટિ પટેલે કરી હતી. અધ્યક્ષીય વક્તવ્યમાં રઘુવીર ચૌધરીએ પન્નાલાલ પટેલના સાહિત્યની ચર્ચા કરી હતી અને તેમણે કહ્યું હતું કે, પન્નાલાલ સારા ગાયક પણ હતાં. તેમાંનું એક મનગમતું ગીત 'તું તો ફરફરતો વાસંતી વાયરો./હાથ આવે આવે ને સરી જાય જો./ કેમ કરી હાથમાં લેવો ?'નું ગાન કરીને ઉપસ્થિત સૌને ઉત્સાહિત કર્યાં હતાં. 'મળેલા જીવન'નાં નાટ્યાંશોની રજૂઆત ખૂબ જ સફળ રીતે થઈ હતી અને આ રજૂઆતના અંતમાં 'ભૂલ્યાં ભૂલાશે મહિયર માળખાં...'નું ગાન કરીને સમાપન કર્યું હતું. સંજીવની સંસ્થા તરફથી શ્રી પન્નાલાલ પટેલની જન્મશતાબ્દીનિમિત્તે વર્ષભેર કાર્યક્રમો યોજાતા રહેશે. એવી જાહેરાત કરી હતી. આ પ્રસંગે પન્નાલાલ પટેલના પરિવારજનો, સાહિત્યકારો અને પન્નાલાલ પટેલના ચાહકો ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં.

૫૨૫ v જુલાઈ, 2011

રવીન્દ્રભવન

તા. ૧-૨-૩ જૂન-૨૦૧૧ આ ત્રણ દિવસો દરમિયાન રવીન્દ્રભવનનાં ઉપક્રમે સત્યજિતરાય દિગ્દર્શિત અને રવીન્દ્રનાથ ત્રિપાઠી અનુક્રમે ત્રણ ફિલ્મો, પોસ્ટ-માસ્ટર, સમાપ્તિ, મનિહારા ફિલ્મો બતાવવામાં આવી હતી. શ્રી નિરંજન ભગતે પહેલા દિવસે આ ત્રણ વાર્તાઓની ભૂમિકા આપી હતી અને પોસ્ટ-માસ્ટરની વિશેષ વાત કરી હતી. એ જ રીતે બીજા અને ત્રીજા દિવસે પણ તેમણે બીજી વાર્તાઓ સમાપ્તિ અને મનિહારાની વાત કરી હતી. આ સાથે તેમણે ફિલ્મનાં માધ્યમમાં સત્યજિતરાયે કરેલા થોડાં ફેરફારોની નોંધ લઈ એનું મહત્ત્વ દર્શાવ્યું હતું.

અનુવાદ લેખન કળા વિશે લેખિકા ગોષ્ઠિ યોજાઈ

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ દ્વારા એનીબહેન સરૈયા લેખિકા પ્રોત્સાહન નિધિ અંતર્ગત દર માસના મંગળવારે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ખાતે લેખિકા અને લેખન-વાચનમાં રસ ધરાવતી બહેનોની બેઠક નિયમિત રીતે યોજાય છે. આ સંદર્ભે જૂન માસની બેઠક તા. ૫-૬-૨૦૧૧ના રોજ યોજાઈ હતી.

આ બેઠકના અધ્યક્ષપદેથી જાણીતાં સર્જક અને અનુવાદક શ્રી અનિલાબહેન દલાલે અનુવાદ લેખન-કળા વિષયક ચાવીરૂપ વક્તવ્ય આપ્યું હતું. તેઓશ્રીએ અનુવાદ કળાનાં મૂળગત તત્ત્વો, લાક્ષણિકતાઓ, વિવિધ પાસાં વિષયક ઝીણવટભરી માહિતી આપી હતી. અનુવાદ ખૂબ વ્યાપક વિષય છે, વિવિધ સ્તરે-રીતે અનુવાદ થતાં હોય છે. એક છોડ જે ભૂમિમાં હોય, તેને બીજી ભૂમિમાં રોપવાનો હોય ત્યારે કેટલી બધી કાળજી રાખવી પડે, એવું જ કાર્ય અનુવાદનું છે. સોર્સ લેંગ્વેજ અને ટાર્ગેટ લેંગ્વેજ – એ બંને ભાષાનું જ્ઞાન હોવું જરૂરી બને, ભાષાસજ્જતા જેટલી જ વ્યવહારુ ઉપયોગની જાણકારી મહત્ત્વની બની રહે છે. જે તે મૂળ રચના, એનો પરિવેશ, સામાજિક-સાંસ્કૃતિક પરિવેશ, સમય, સ્રોત ભાષાની ખૂબીઓ-વિશેષતાઓ વગેરે બાબતો પણ અનુવાદ માટે અનિવાર્ય બની રહે છે. કૃતિ સાથે સહૃદયતાપૂર્વક સમરસ બનવું જરૂરી બની રહે. કૃતિનું બરાબર પરિશીલન થયું હોય તો ઉત્કૃષ્ટ અનુવાદ નીપજ આવે. મૂળ કૃતિના કાકુલય, ધ્વનિ, રૂઢિપ્રયોગો, ભાવભાવછટાઓ, અર્થછટાઓ, ભાષા, ભાષા વચ્ચેના પ્રકૃતિભેદ-અર્થભેદ વિશેની યથાર્થ જાણકારી-અભ્યાસ હોય તો અનુવાદ સહજ અને રસભર-આસ્વાદ્ય બની રહે. અનુવાદનું કાર્ય પણ સર્જન જેટલું જ મહત્ત્વપૂર્ણ છે. અનુવાદ, રૂપાંતર, ભાષાંતર, અનુસર્જન – એમ વિવિધ પ્રકારે કાર્ય થતાં જોવા મળે છે. મૂળ કૃતિને વફાદાર રહીને જ, સામગ્રી-વિષયવસ્તુને અનુરૂપ વિશ્વસનીય, પ્રામાણિકતા સાથેનો અનુવાદ જ મારા મતે સાચો અનુવાદ એમ અનિલાબહેને જણાવ્યું હતું.

તેમણે કૃતિની પસંદગીને સૌથી અગત્યની શરત જણાવી હતી. અનુવાદ દ્વારા વિવિધ ભાષાની શ્રેષ્ઠ સાહિત્યકૃતિઓનું આદાન-પ્રદાન તો થઈ જ શકે છે. તે સાથે ઘણું બધું જાણવા-માણવાનું પણ મળતું રહે છે. તેમણે વિવિધ ઉદાહરણો દ્વારા અનુવાદ લેખન-કળા વિષયને સારી રીતે વિશેષ સ્પષ્ટ કરી આપ્યો હતો.

આ બેઠકમાં સર્વશ્રી ચંદ્રાબહેન શ્રીમાળી, ઉર્વશી શાહ અને સ્વાતિ વસાવડાએ તેમના

દ્વારા અનુવાદિત કૃતિઓનું પઠન કર્યું હતું. બેઠકમાં પ્રશ્નોત્તરી પણ રસપ્રદ બની રહી હતી.

– પ્રજ્ઞા પટેલ

પાક્ષિકી અંતર્ગત શ્રી દીવાન ઠાકોર દ્વારા વાર્તાપઠન

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ સંચાલિત પાક્ષિકી અંતર્ગત તા. ૧૬-૦૬-૨૦૧૧ના રોજ શ્રી દીવાન ઠાકોરે 'ટેબલ : એક અનુભૂતિ' વાર્તાનું પઠન કર્યું હતું. વાર્તામાં ફ્લેશ બેક ટેકનિકનો સબળ પ્રયોગ થયો હતો. જેમાં વાર્તાનાયક બાબુલાલમાંથી બાબુલાલ શેઠ સુધીની ગતિવિધિનું રેખાંકન અને નાયકના અંતની દિશા ચીધી છે. વાર્તા પઠનને અંતે ઉપસ્થિત વાર્તારસિકો દ્વારા વાર્તા અંગે ચર્ચા થઈ હતી.

એની સરૈયા લેખિકા પ્રોત્સાહનનિધિ અંતર્ગત લેખનસ્પર્ધા

આદરણીય શ્રી ધીરુબહેન પટેલની પ્રેરણાથી આ વર્ષે એની સરૈયા લેખિકા પ્રોત્સાહન નિધિ અંતર્ગત 'મારો અવિસ્મરણીય અનુભવ' વિષયક લેખનસ્પર્ધાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. લેખિકાઓ, લેખનમાં રસ ધરાવતી બહેનોને આ વિષયે તેમની મૌલિક-અપ્રગટ રચનાઓ મોકલવા હાર્દિક નિમંત્રણ છે. આપનું લખાણ ૩૦૦થી ૬૦૦ શબ્દોની મર્યાદામાં હોવું જરૂરી છે. લખાણ સુવાચ્ય અક્ષરે અથવા ટાઇપ કરાવીને, ફ્લેસ્કેપ કાગળમાં એક બાજુએ હોવું જરૂરી છે. આપનું લખાણ તા. ૩૧-૮-૨૦૧૧ સુધીમાં મળે તે રીતે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, ગોવર્ધનભવન, આશ્રમ માર્ગ, ટાઇમ્સ પાછળ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૯ને મળી જાય તે રીતે મોકલવાનું રહેશે. કવર ઉપર એની સરૈયા લેખિકા પ્રોત્સાહન નિધિ-લેખન સ્પર્ધા એમ અચૂક દર્શાવવાનું રહેશે. આ માટે નિર્ણાયક સમિતિનો નિર્ણય આખરી ગણાશે. આ લેખન સ્પર્ધામાં પ્રથમ

ઇનામ

રૂ. ૧૦૦૦/-, બીજું ઇનામ રૂ. ૭૫૦/- અને ત્રીજું ઇનામ રૂ. ૫૦૦/-નું રહેશે. બીજા પાંચ પ્રોત્સાહન ઇનામ રૂ. ૨૦૦/-ના રહેશે.

સ્પર્ધકે કૃતિની ઉપર પોતાનું નામ-સરનામું (ઓળખ સંબંધિત કંઈ જ) લખવાનું રહેશે નહીં. કૃતિના ઉપરના ભાગે 'મારો અવિસ્મરણીય અનુભવ' પછી કૃતિનું શીર્ષક જ લખવાનું રહેશે. કૃતિ સાથે અલગ કાગળ પર પોતાનું પૂરું નામ, સરનામું, ટેલિફોન-મોબાઇલ નંબર તેમ જ કૃતિનું શીર્ષક અવશ્ય લખવાનાં રહેશે.

ખૂબ બહોળી સંખ્યામાં લેખિકાઓ ભાગ લે એ માટે હાર્દિક નિમંત્રણ છે.

અમે, આપના,

પારુલ કંદર્પ દેસાઈ, પ્રજ્ઞા પટેલ

S

પરિષદના આગામી કાર્યક્રમો

(સ્થળ : ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ)

નાટ્યપરિક્રમા – સંયોજક : અદિતિ દેસાઈ

તા. ૧-૭-૨૦૧૧, શુક્રવાર. સરૂપ ધ્રુવ અને હીરેન ગાંધી 'આધુનિકતાની ખોજમાં, પ્રતિકારની રંગભૂમિમાં' શીર્ષક અંતર્ગત પોતાની નાટ્યયાત્રા વિશે.

તા. ૧૦-૭-૨૦૧૧થી ૧૯-૭-૨૦૧૧. જશવંત ઠાકોર મેમોરિયલ ફાઉન્ડેશન અને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સંયુક્ત ઉપક્રમે રેડિયો જોકી ટ્રેનિંગનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. ટ્રેનર – આર. જે. દેવકી. સમય સાંજે ૬ થી ૮ કલાકે.

પાક્ષિકી-સંયોજક : દીવાન ઠાકોર

તા. ૭-૭-૨૦૧૧, ગુરુવાર. સાંજે ૬-૦૦ કલાકે, પાક્ષિકી અંતર્ગત સાગર શાહ અપ્રકાશિત વાર્તાનું પઠન કરશે.

તા. ૨૦-૦૭-૨૦૧૧, બુધવાર. સાંજે ૬-૦૦ કલાકે, પાક્ષિકી અંતર્ગત લતા હીરાણી અપ્રકાશિત વાર્તાનું પઠન કરશે.

ગ્રંથ સાથે ગોઠડી : સંયોજક : હરીશ ખત્રી, ઇતુભાઈ કુરકુટિયા

તા. ૩૦-૬-૨૦૧૧, ગુરુવાર. સાંજે ૬-૦૦ કલાકે, 'ખભે કોથળો, દેશ મોકળો' (લે. રશ્મિ બંસલ, અનુ. સોનલ મોદી) વિશે દીવાન ઠાકોર વાર્તાલાપ કરશે.

તા. ૫-૦૮-૨૦૧૧, સોમવાર. સાંજે ૬-૦૦ કલાકે, ગ્રંથ સાથે ગોઠડી અંતર્ગત જિમ સ્ટોવેલની નવલકથા 'ધ લેમ્પ વિશે શ્રી હરીશ ખત્રી વાર્તાલાપ કરશે.

કાવ્યપ્રત્યક્ષ – સંયોજક : રાજેશ વ્યાસ 'મિસ્કીન'

તા. ૬-૮-૨૦૧૧, શનિવાર. સાંજે ૬-૦૦ કલાકે, નવોદિત સર્જકો સાથે કાવ્યસભા.

આપણો સાહિત્યવારસો – સંયોજક : ઉષા ઉપાધ્યાય

તા. ૨૬-૭-૨૦૧૧, મંગળવાર. સાંજે ૬-૧૫ કલાકે, કાવ્યાસ્વાદ શ્રેણી.

એની સરૈયા લેખિકા પ્રોત્સાહનનિધિ-સંયોજક : પ્રજ્ઞા પટેલ, પારુલ દેસાઈ

તા. ૮-૮-૨૦૧૧, સોમવાર. બપોરે ૩-૩૦ કલાકે, એની સરૈયા લેખિકા પ્રોત્સાહનનિધિ અંતર્ગત જાણીતા સાહિત્યકાર ધીરુબહેન પટેલની ઉપસ્થિતિમાં લેખિકાઓ દ્વારા અપ્રકાશિત કૃતિઓનું પઠન કરશે.

સર્જકો સાથે સંવાદ – સંયોજક : ધ્વનિલ પારેખ, ભરત સાધુ

તા. ૨-૭-૨૦૧૧, શનિવાર, અપ્રકાશિત કૃતિઓનું પઠન અને ચર્ચા.

અનુવાદ અભિમુખતા – સંયોજક : રૂપા શેઠ, વિભા ત્રિવેદી

તા. ૧૧-૭-૨૦૧૧, સોમવાર. સાંજે ૬-૦૦ કલાકે, ઉત્તમ અનુવાદોનું પઠન અને ચર્ચા.

ઉમાશંકર જોશી જન્મજયંતી

તા. ૨૧-૭-૨૦૧૧, ગુરુવાર. ઉમાશંકર જોશીનાં પુસ્તકોનું પ્રદર્શન અને વેચાણ. સમય :

સવારે ૧૦-૦૦થી સાંજના ૭-૦૦ સુધી.

સાહિત્યસિદ્ધાંત વ્યાખ્યાનશ્રેણી

તા. ૨૮-૭-૨૦૧૧, ગુરુવાર. સાંજે ૫-૦૦ કલાકે, સાહિત્યસિદ્ધાંત વ્યાખ્યાનશ્રેણી અંતર્ગત 'સાધારણીકરણ અને વસ્તુલક્ષી સહસંબંધક' વિષયક પર અનિલાલ દલાલ વક્તવ્ય આપશે.

બાળસાહિત્ય-પરિસંવાદ

તા. ૨૪-૭-૨૦૧૧, રવિવાર. સાંજે ૫-૦૦ કલાકે. બાળસાહિત્ય અકાદમી અને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સંયુક્ત ઉપક્રમે ઉમાશંકર જોશી તથા કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણીના બાળસાહિત્ય વિશે પરિસંવાદ. વક્તા ડૉ. ચંદ્રકાન્ત શેઠ, સતીશ વ્યાસ, જોસેફ મેકવાન, યશવંત મહેતા. સંચાલક - નટવર પટેલ.

વિશ્વકવિતા કેન્દ્ર

તા. ૬/૧૩/૨૦-૭-૨૦૧૧, બુધવાર. સાંજે ૭-૦૦ કલાકે.

તા. ૨૭-૭-૨૦૧૧, બુધવાર. સાંજે ૭-૦૦ કલાકે. પોલ સેલાનની કાવ્યસૃષ્ટિ પર ધીરુ પરીખ વક્તવ્ય આપશે.

રવીન્દ્રભવન

તા. ૭-૮-૨૦૧૧, રવિવાર. સાંજે ૬-૦૦ કલાકે. રવીન્દ્ર પુણ્યતિથિ અંતર્ગત કાર્યક્રમ.

વ્રજલાલ દવે (સાહિત્યિક) વ્યાખ્યાનમાળા

તા. ૨-૮-૨૦૧૧, મંગળવાર. સાંજે ૬-૦૦ કલાકે. ઉમાશંકર જોશી અને રવીન્દ્રનાથના કાવ્ય સંદર્ભે 'ગાંધારી' મિથનો કાવ્યમાં વિનિયાગ વિષય પર વક્તવ્ય આપશે.

સાહિત્યવૃત્ત

સંકલન : ભરત સાધુ

૬ ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટના લલિતકલાકેન્દ્રના અન્વયે ૨૮ મે, ૨૦૧૧ના રોજ કલા-વીથિકા (આર્ટ ગેલરી)નું ઉદ્ઘાટન જાણીતા ચિત્રકાર શ્રી અમિત અંબાલાલના હસ્તે થયું. આ પ્રસંગે પદ્મશ્રી હકુભાઈ શાહનાં ચિત્રોનું પ્રદર્શન અને વક્તવ્ય રાખવામાં આવ્યાં હતાં.

૬ ગુજરાત પુસ્તકાલય પ્રેરિત 'સાહિત્યસૃષ્ટિ'ના જાહેર વાર્તાલાપની શ્રેણીના ૧૫૦મા વાર્તાલાપ અંતર્ગત કુલીનચંદ્ર યાજ્ઞિકે પોતાનું વક્તવ્ય આપ્યું હતું. આ પ્રસંગે શિક્ષણવિદ ડૉ. પ્રતાપ પંડ્યાના 'શિક્ષણ : જ્ઞાનની પરબ' તથા ભૂપેન્દ્ર વ્યાસના 'એક ચંદ્ર ઓછો પડે છે' પુસ્તકનું લોકાર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

૬ કમળાશંકર પંડ્યા ફાઉન્ડેશન, મરાઠી વાઙ્મય પરિષદ અને ગુજરાતી સાહિત્ય પ્રદાન પ્રતિષ્ઠાન, મુંબઈના સંયુક્ત ઉપક્રમે વડોદરા ખાતે યોજાયેલ પુસ્તકોના લોકાર્પણ-કાર્યક્રમમાં ડૉ. પ્રદીપ પંડ્યાની નવલકથા 'ધ હોસ્પિટલ', કેશુભાઈ દેસાઈની નવલકથા 'વાળવી', શ્રી ભગવતીકુમાર શર્માના ૪૧ નિબંધના હિન્દી અનુવાદનું ચયન 'સ્પન્દન', 'શબ્દયોગ' (હિન્દી) સામયિકનો ગુજરાતી સાહિત્યનો વિશેષાંક, શ્રી દિનકર જોશીની નવલકથા 'અર્જુન વિષાદયોગમ્'નું લોકાર્પણ મહારાજા શ્રી રણજિતસિંહજી ગાયકવાડના હસ્તે થયું હતું.

૬ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની ૧૫૦મી જન્મજયંતિ પ્રસંગે કેન્દ્ર સરકારે ૨૦૧૧-૨૦૧૨નું વર્ષ ટાગોરની સાર્ધ જન્મશતાબ્દી વર્ષ જાહેર કર્યું છે, તેના અંતર્ગત વડોદરા શહેરનાં અગ્રણીઓ દ્વારા 'ટાગોર સાર્ધ જન્મશતાબ્દી સમિતિ'ની રચના કરવામાં આવી. સમિતિના પ્રમુખ તરીકે પ્રો. માર્કન્ડ ભટ્ટ અને ઉપપ્રમુખ તરીકે ડૉ. પ્રદીપ પંડ્યાની નિયુક્તિ કરવામાં આવી હતી.

૬ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની ૧૫૦મી જન્મજયંતિ નિમિત્તે ભારત સરકારના નેશનલ ફિલ્મ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન તરફથી 'ટાગોર સ્ટોરીઝ ઓન ફિલ્મ' નામનો ૬ ડીવીડીનો સેટ પ્રગટ થયો છે. સેટની કિંમત રૂ. ૩૮૯+૫૧ (કુ. ચાર્જ) = ૪૪૦. ડ્રાફ્ટ / ચેક / મનીઓર્ડર મોકલવાનું સરનામું - લોકમિલાપ, સરદારનગર, ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧. ફોન : (૦૨૭૮) ૨૫૬૬૪૦૨.

૬ હુમન સોસાયટી ઓફ ઈન્ડિયા દ્વારા ગુજરાતી સાહિત્યનાં સર્જકો માટે જુદા જુદા એવોર્ડની જાહેરાત થઈ છે. આ સંસ્થા દ્વારા કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી એવોર્ડ (નવલકથા), ધૂમકેતુ એવોર્ડ (નવલિકા-વાર્તાસંગ્રહ), ઉમાશંકર જોશી એવોર્ડ (કાવ્ય-ગઝલ) તથા એક વિશિષ્ટ એવોર્ડ રસકવિ રઘુનાથ બ્રહ્મભટ્ટ, ઝવેરચંદ મેઘાણી એવોર્ડ (લોકસાહિત્ય), કાકાસાહેબ કાલેલકર એવોર્ડ (નિબંધ-લેખ-રેખાચિત્ર), જયશંકર સુંદરી એવોર્ડ (નાટ્ય), જ્યોતીન્દ્ર દવે એવોર્ડ (હાસ્ય), વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ એવોર્ડ

(વિવેચન), ગિજુભાઈ બધેકા એવોર્ડ (બાળસાહિત્ય) જાહેર કરાયા છે. આ એવોર્ડ માટે ૨૦૦૭થી આજ સુધી ગુજરાતી ભાષામાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકોની બે નકલો, લેખકના તાજેતરમાં પડાવેલા પાસપોર્ટ સાઈઝના બે ફોટા તથા પરિચય મોકલવાં જરૂરી છે. કૃતિ મોકલવાની અંતિમ તારીખ ૩૧ જુલાઈ છે. સરનામું. પ્રકાશ બી. રાવ, હ્યુમન સોસાયટી ઓફ ઇન્ડિયા, જૂના રાવપુરા, કુબેર સ્મૃતિ, જી.પી.ઓ.થી આગળ, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧, જિ. ખેડા (ગુજરાત), ફોન : ૦૨૬૮-૨૫૪૯૨૭૦, મો. ૯૮૨૪૯૩૦૪૬૫.

૬ રઘુવંશી સોશયલ ગૃપ – પોરબંદરના ઉપક્રમે ડૉ. જયેન્દ્ર કારીઆ જીવનવૃત્તાંત પુસ્તક ‘ચપટી અંધારું મુઠ્ઠી અજવાળું ખોબો પતંગિયાં’નું વિમોચન અને અભિવાદન-સમારોહ કાર્યક્રમનું આયોજન તા. ૧૫-૦૫-૨૦૧૧ના રોજ થયું હતું.

૬ સાહિત્ય સંસદ (સાન્તાક્રુઝ) દ્વારા સુશ્રી ધીરુબહેન પટેલપ્રેરિત અને પુરસ્કૃત ‘બાળનાટક લેખનસ્પર્ધા’નું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. આ સ્પર્ધાના વિજેતા લેખકોના પુરસ્કાર-વિતરણનો કાર્યક્રમ તા. ૦૪-૦૬-૨૦૧૧ના રોજ સંપન્ન થયો હતો.

૬ ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટના શ્રી હીરાલાલ ભગવતી સભાગૃહમાં તા. ૪ જૂન, ૨૦૧૧ના રોજ ૨૦૦૯નો શ્રી ધનજી કાનજી ચંદ્રક સંસ્થાના પ્રમુખ ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈના હસ્તે શ્રી જ્યોતિબહેન થાનકીને અર્પણ કરાયો.

૬ શ્રી થર્મલ પં. પ્રા. શાળા – નવા કંડલામાં ‘અવસર’ સામયિકના વિમોચનનો કાર્યક્રમ બી. આર. સી. કો-ઓર્ડિ. શ્રી નરેશભાઈની ઉપસ્થિતિમાં તા. ૨૮-૫-૨૦૧૧ ને શનિવારના રોજ યોજાયો.

૬ ગુજરાતમાં ભારતીય ભાષાઓના આદાન-પ્રદાન માટે અનુવાદ પ્રતિષ્ઠાન ઊભું કરવા માટે શ્રી નારાયણભાઈ દેસાઈના અધ્યક્ષસ્થાને પુસ્તકદિન તા. ૨૩-૪-૨૦૧૧ના રોજ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ખાતે ગુજરાત અનુવાદ પ્રતિષ્ઠાનનું સંમેલન યોજાયું હતું.

r